

Historisch-letterkundig onderwijs in het schoolvak Nederlands

Een onderzoek naar aanbod en gebruik van professionaliseringsactiviteiten
door docenten vo-bovenbouw
met betrekking tot historische letterkunde en literatuurgeschiedenis.

Masterscriptie

Universiteit Utrecht

Student:

Annemarie Reinders

Studentnummer:

0163317

Opleiding:

Master Nederlandse taal en cultuur, educatie en communicatie

Begeleider:

Dr. F.M. Dietz

Tweede beoordelaar:

Dr. E. Mantingh

Inleverdatum:

6 juli 2018

Voorwoord

De voor u liggende scriptie is het eindverslag van het onderzoek ter afsluiting van mijn masteropleiding Nederlandse taal en cultuur, educatie en communicatie. Ik bemerkte in de onderwijspraktijk een verminderde ruimte voor historische letterkunde en literatuurgeschiedenis (afgekort tot HLO) in het bovenbouwprogramma, maar een toegenomen maatschappelijke aandacht voor cultuur en identiteit. Daarnaast moet de docent steeds meer leerlinggericht en 'op maat' werken, waarbij hij, het liefst vanuit de actualiteit, de leerling op enigerlei wijze kennis laten maken met vroeger. Hoe doet die docent dat? Hoe veelzijdig moet hij zijn en hoe bepaalt hij wat er gebeurt in dit specifieke deel van het literatuuronderwijs? Met deze vragen in het achterhoofd heb ik mijn onderzoek opgezet en uitgevoerd. Gelukkig waren meerdere docenten bereid mee te doen aan mijn onderzoek. Bij inventarisatie van mogelijke bijscholingen bleek er een groot aanbod, echter niet altijd zo HLO-gericht. Daarbij leek het erop dat docenten zelfs de spaarzaam aangeboden HLO-krenten niet uit de pap haalden. Echter, in enkele gesprekken lieten docenten zien zich in te spannen voor HLO in het onderwijsprogramma: hun lat ligt hoog. Daarnaast hebben ze mij geholpen inhoud te geven aan mijn scriptie: hen ben ik dan ook dankbaar voor hun bereidheid iets van hun praktijk te laten zien.

Met het afronden van deze scriptie sluit ik een intensieve werkperiode af. Ik bedank mijn begeleider dr. Feike Dietz voor haar uitgebreide en bemoedigende feedback. Ook bedank ik mijn tweede beoordelaar dr. E. Mantingh. Hij heeft middels niet-gepubliceerde overzichten mij de gelegenheid gegeven om me te oriënteren op het literatuuronderwijs en het daarbij horende historisch-letterkundig onderwijs.

Samenvatting

Literatuuronderwijs is van groot belang voor de algemene ontwikkeling van leerlingen van het havo en vwo. Daarnaast bieden historische letterkunde en literatuurgeschiedenis leerlingen de gelegenheid kennis te maken met andere tijden en culturen, waardoor ze leren zichzelf te relativiseren ten opzichte van hun eigen cultuur, positie en identiteit. Echter, de omvang van historische letterkunde en literatuurgeschiedenis tot 1880 in het lesprogramma van de bovenbouw (in deze scriptie samengevat tot historisch-letterkundig onderwijs, HLO) neemt voortdurend af. Daarnaast zijn de eindtermen van het HLO slechts zeer globaal geformuleerd, waardoor er veel ruimte is voor individuele interpretatie. Dit veronderstelt daarmee een bekwame docent om richting en invulling te geven aan de eindtermen, zodat leerlingen zich optimaal ontwikkelen.

In dit onderzoek is er daarom gekeken naar óf en hoe docenten zich tegenwoordig professionaliseren in HLO, welke mogelijkheden daarvoor zijn en waar docenten gebruik van maken. Hiervoor zijn de resultaten gebruikt van een bureau-analyse van professionaliseringsactiviteiten en van enquêtes. Om op enkele punten dieper in te kunnen gaan, zijn vijf docenten geïnterviewd.

Belangrijkste uitkomsten zijn: dat de respondenten met betrekking tot HLO nagenoeg niet deelnamen aan de voor hen georganiseerde formele activiteiten als studiedagen en conferenties en dat zij tevens weinig gebruik maakten van informele professionaliseringsactiviteiten, zoals het lezen van vaktijdschriften. Ook blijken zij weinig samen te werken in (regionale) netwerken.

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1 Theoretisch kader	4
1.1 Eindtermen van het domein Literatuur	4
1.2 Vakdidactiek van HLO	5
1.3 Vakbekwaamheid van docenten Nederlands	6
1.4 Kwaliteitsregister van docenten Nederlands	8
1.5 Conclusie	9
2 Methode	10
3 Aanbod van professionaliseringsactiviteiten	14
3.1 Formele professionaliseringsactiviteiten	14
3.2 Informele professionaliseringsactiviteiten	15
3.3 Conclusie	19
4 Gebruik van professionaliseringsactiviteiten. Data enquête en interviews ...	20
4.1 Formele professionaliseringsactiviteiten	20
4.2 Informele professionaliseringsactiviteiten	23
4.3 Opvallende uitspraken in de interviews	26
4.4 Conclusie	27
Conclusie	29
Discussie en aanbevelingen	31
Bibliografie	33
Bijlagen	

Inleiding

De docent¹ Nederlands² heeft de vrijheid om het onderwijs zelf in te vullen. Een van de domeinen van het schoolvak Nederlands is het verplichte literatuuronderwijs, dat in het schoolexamen getoetst wordt (SLO, 2012). Er zijn slechts enkele, summier omschreven eindtermen, wat betekent dat de docent zelf de inhoud en de inrichting van – hier – het literatuuronderwijs bepaalt. Op veel scholen echter neemt literatuuronderwijs een steeds kleinere plek in en is het domein leesvaardigheid toegenomen. Hoe maakt de docent dan keuzes van wat wel en niet in het literatuuronderwijs hoort en wat doet hij aan eigen professionalisering in dit vakgebied? Het lijkt er allereerst op dat docenten voorbij gaan aan het belang van literatuuronderwijs. Zo dringen Nicolaas en Vanhooren (2008) aan op het belang van literatuuronderwijs om de volgende redenen:

1. Literaire vorming draagt bij tot de ontwikkeling van de persoonlijkheid van de leerlingen;
2. literatuur zet leerlingen aan om te reflecteren over hun emoties, over verschillen, over de wereld, etc.;
3. het literatuuronderwijs is de enige vorm van onderwijs waarbij een literair werk beschouwd en bestudeerd wordt als een autonoom kunstwerk;
4. het lezen van literatuur biedt mensen kennis en waarden die niet via cursussen of leeromgevingen verworven kunnen worden.

Schrijvers, Janssen en Rijlaarsdam focussen meer op de algemene ontwikkeling van leerlingen en noemen literatuuronderwijs nodig voor de ontwikkeling van zelfinzicht en sociaal inzicht (Schrijvers e.a. 2016). HLO in het bijzonder biedt leerlingen de gelegenheid kennis te maken met andere tijden en culturen, waardoor ze leren zichzelf te relativieren ten opzichte van hun eigen cultuur, positie en identiteit (Slings, 2008). Toch is de plaats literatuuronderwijs in het huidige lesprogramma helaas gering en daarbinnen verliest HLO steeds meer onderwijsterrein ten gunste van leesvaardigheid. Meer en meer hangt het literatuuronderwijs af van de inspanningen van de individuele docent: hij heeft immers zeggenschap over de invulling van het onderwijs (<https://www.leraar.nl/professioneel-statuu/>).

Daarnaast signaleren vakdidactici en neerlandici al langer problemen, zoals het ontbreken van stevige kaders voor het literatuuronderwijs (Slings 2000, 2008, Witte e.a. 2008, 2009, Witte & Mantingh 2016, Witte e.a. 2018). Ook zijn er meer aanwijzingen dat de professionaliteit van docenten Nederlands verbeterd zou kunnen worden, met name in het interpreteren van wetenschappelijke publicaties en het

---

¹ Voor de leesbaarheid is gekozen voor de hij-vorm als ik het over de docent heb. Natuurlijk wordt met de docent ook zijn vrouwelijke collega bedoeld.

² SLO (2012). Het schoolvak Nederlands is verdeeld in domeinen. Domein E Literatuur omvat de subdomeinen literaire ontwikkeling, literaire begrippen en literatuurgeschiedenis.

vertalen hiervan naar de onderwijspraktijk (Bonset & Braaksma 2008, Slings 2014). Ook blijken beginnende jonge docenten minder vakkennis te hebben (Witte & Manting 2016). De bovengeschetste ontwikkelingen roepen de vraag op of de docent zich kan en moet blijven professionaliseren als het aandeel van het literatuuronderwijs en daarmee ook HLO in het lesprogramma steeds kleiner wordt. Dit alles rechtvaardigt de vraag om te onderzoeken wat docenten – kunnen - doen om zich te professionaliseren op het gebied van HLO.

De overkoepelende onderzoeksvraag is dan ook:

Welke professionaliseringsactiviteiten ondernemen beginnende en ervaren leraren Nederlands in het literatuuronderwijs aan de bovenbouw havo en vwo met betrekking tot historische letterkunde en literatuurgeschiedenis tot 1880?

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden heb ik de volgende deelvragen opgesteld.

Deelvraag 1: Welk aanbod van professionaliseringsactiviteiten in HLO zijn er?

Deelvraag 2: Wat geven docenten in enquête en interview aan te doen aan professionaliseringsactiviteiten?

In deze scriptie worden alle activiteiten die docenten Nederlands ondernemen om hun onderwijs met betrekking tot historische letterkunde en literatuurgeschiedenis te ontwikkelen en te verbeteren professionaliseringsactiviteiten genoemd. Ter beantwoording van de onderzoeksvragen zal ik allereerst in hoofdstuk 1 een kader schetsen waarin de meest relevante wetenschappelijke inzichten op dit gebied naar voren worden gebracht, waarmee ik de lezer inzicht wil geven in de plaats van HLO als onderdeel van literatuuronderwijs en daarnaast de expertise die een docent zou moeten hebben hiervoor. Ook zal hier aandacht worden besteed aan de zorgen die er zijn rondom de kwaliteit en positionering van HLO in het huidige onderwijs. Enkele belangrijke namen als Witte en Slings zullen grondiger de revue passeren. Vervolgens zal ik in een methodisch hoofdstuk verantwoorden waarom er is gekozen voor de gebruikte tools (te weten bureau-analyse, enquêtes en interviews) om mijn hoofdvraag te onderzoeken. In hoofdstuk 3 beantwoord ik deelvraag 1 door middels een bureau-analyse het bestaande aanbod van professionaliseringsactiviteiten in kaart te brengen.

De kern van mijn onderzoek, en de beantwoording van deelvraag 2, komt aan bod in hoofdstuk 4. Hierin geef ik op basis van afgenomen enquêtes en interviews inzicht in welke professionaliseringsactiviteiten beginnende en ervaren docenten ondernemen ten aanzien van HLO en hoe zich dat verhoudt tot het aanbod. Tenslotte rond ik dit onderzoek in hoofdstuk 5 af met een conclusie, discussie en aanbevelingen.

In schema ziet het onderzoek en daarmee deze scriptie er als volgt uit:

Hoofdstuk	Onderzoeksgebied	Onderzoeksmethode
1 Methode	Deelnemers, meetinstrumenten, procedure.	Verantwoording
2 Theoretisch kader	Discussieveld, definitie professionaliseringsactiviteiten, Lerarenregister.	Literatuuronderzoek
3 Aanbod activiteiten	Aanbod van professionaliseringsactiviteiten in HLO.	Bureau-analyse
4 Onderzoeksresultaten	Professionaliseringsactiviteiten van docenten.	Enquête en interview
5 Conclusie, discussie en aanbevelingen	Conclusie Discussie Aanbevelingen	Synthese

Afbeelding 1 Overzicht van onderzoeksgebieden met de daarbij horende onderzoeksmethoden.

Een belangrijke afbakening bestrijkt het volgende. In dit onderzoek versta ik onder HLO enerzijds het geheel van historisch-letterkundig onderwijs dat de docent ontwerpt, voorbereidt, doceert - in welke vorm dan ook - en toetst: het lesprogramma *an sich* voor leerlingen van de bovenbouw van havo en vwo. Anderzijds versta ik hieronder ook alle inspanningen rondom samenwerkingsverbanden en zelfstudie die de docent verricht ten behoeve van HLO.

1 Theoretisch kader

In dit hoofdstuk positioneer ik het historisch-letterkundig onderwijs (HLO) als onderdeel van het literatuuronderwijs van de bovenbouw van het voortgezet onderwijs binnen het schoolvak Nederlands. Ik haal enkele punten uit het bestaande discours rondom vakdidactiek en vakbekwaamheid. Daarnaast ga ik in op de kaders van de beroepsvereniging.

1.1 Eindtermen van het domein Literatuur

Toen vanaf 1968 het Rijksleerplan, en in de negentiger jaren de tweede fase, werd ingevoerd, kregen docenten Nederlands veel ruimte om het domein Literatuur naar eigen inzicht vorm en invulling te geven. Docenten namen die vrijheid, met als gevolg een zogenaamde ‘delta van stromingen en stroompjes’, zoals Witte, Mantingh en Van Herten alle verschillende opvattingen en uitvoeringen in het literatuuronderwijs noemden. Waar aanvankelijk theorie en praktijk, respectievelijk de neerlandistiek en de docenten uit de onderwijspraktijk nauw verbonden waren met elkaar, is anno 2018 nog weinig over van consensus en eenduidigheid (Meestringa & Ravesloot 2012, 2013, Witte e.a. 2018 120).

In de negentiger jaren van de twintigste eeuw werd aanvankelijk literatuurgeschiedenis geschrapt voor havoleerlingen, maar werd dit een aantal jaren later toch weer in de eindtermen opgenomen, alhoewel summier. Echter gaandeweg werd het aantal studie-uren voor literatuuronderwijs verminderd, terwijl de docenten wel de vrijheid behielden om invulling te geven aan het lesprogramma (Slings 2000, Witte e.a. 2018). Tegenwoordig zijn de eindtermen³ voor wat betreft het domein Literatuur als volgt omschreven:

Domein E: Literatuur
Subdomein E1: Literaire ontwikkeling
7. De kandidaat kan beargumenteerd verslag uitbrengen van zijn leeservaringen met een aantal door hem geselecteerde literaire werken. ^[L] ^[SEP] * Minimaal aantal: havo 8; vwo 12 waarvan minimaal 3 voor 1880. ^[L] ^[SEP] * De werken zijn oorspronkelijk geschreven in de Nederlandse taal.
Subdomein E2: Literaire begrippen
8. De kandidaat kan literaire tekstsoorten herkennen en onderscheiden, en literaire begrippen hanteren in de interpretatie van literaire teksten.

---

³ Examenprogramma Nederlandse taal havo/vwo vanaf het CE 2014.

Subdomein E3: Literatuurgeschiedenis

9. De kandidaat kan een overzicht geven van de hoofdlijnen van de literatuurgeschiedenis, en de gelezen literaire werken plaatsen in dit historisch perspectief.

Tabel 1 Eindtermen Examenprogramma, domein Literatuur havo/vwo

Tabel 1 laat zien dat er veel ruimte is voor de docent: er zijn geen richtlijnen bij de literaire werken voor 1880 (E1) en er zijn geen specificaties als literaire genres of perioden aangegeven bij literatuurgeschiedenis (E3). Vakdidactisch wordt er daarmee alle ruimte gelaten voor eigen invulling. De docent kan immers zelf een keuze maken. In de volgende paragraaf kom ik op de vakdidactiek terug.

Toch lijkt die ruimte relatief, want het literatuuronderwijs neemt een steeds geringere plaats in binnen het schoolvak, veelal ten koste van leesvaardigheid. Leesvaardigheid is het belangrijkste onderdeel van Nederlands dat in het centrale examen getoetst wordt en dat inmiddels 60% van het eindcijfer uitmaakt. Daarbij wordt het onderdeel HLO steeds kleiner (Slings 2000, Witte e.a. 2018).⁴ Tegenover de afnemende ruimte voor het historisch-letterkundig onderwijs staat sinds begin eenentwintigste eeuw een toegenomen belangstelling voor cultuur en identiteit. Een en ander betekent dat een docent steeds weer zijn vakinhoud van literatuuronderwijs en HLO tegen het licht moet houden en keuzen moet maken. Veelal wordt de inhoud ingedikt en stelt de docent zich de vraag wat leerlingen nog moeten meekrijgen van literatuuronderwijs en daarbinnen HLO.

1.2 Vakdidactiek van HLO

Tot nu toe is er geringe belangstelling geweest om onderzoek te doen naar vakdidactische aspecten van HLO. Toch zijn er enkele onderzoeken die het belang van HLO onderstrepen en enkele problemen binnen HLO en literatuuronderwijs blootleggen.

Slings (2000) beschrijft in *Toekomst voor de Middeleeuwen* dat docenten de dan bestaande lesmethoden veelal niet gebruiken en dat zij een grote variëteit aan oude teksten behandelen in de klas. Ook neemt hij een kennistekort waar bij docenten: zij integreren nieuwe wetenschappelijke inzichten niet in het onderwijs. Om hieraan tegemoet te komen, ontwikkelt Slings een nieuwe didactiek in de *Tekst in context*-boekjes en werkt mee aan de website literatuurgeschiedenis.nl. Waar Slings zich richt op middeleeuwse teksten, focust Witte (2008) zich het bredere literatuuronderwijs. In *Het oog van de meester* constateert hij dat het geen gestructureerd curriculum kent, maar dat er wel van docenten gevraagd wordt zich didactisch meer op de verschillende leerlingen te richten. Het literatuuronderwijs is immers in de loop der jaren verschoven van een feitelijke en docentgerichte aanpak

---

⁴ Ik ga in dit onderzoek niet in op de verminderde literaire ontwikkeling van leerlingen. Er zijn diverse publicaties waarin zorgen worden uitgesproken over de leeseducatie en het effect hiervan op de ontwikkeling (Pleij in Slings 2000 97, Geljon in Bonset & Braaksma 2008 15, Verboord in Bonset & Braaksma 2008, Smits & Van Koeven 2013).

naar meer belevings- en leerlinggericht vakdidactiek (Witte 2008). Daarnaast erkent Witte wat betreft HLO dat juist de historische teksten en literatuurgeschiedenis ver van de leerling afstaan. Naar aanleiding van zijn onderzoek is de website lezenvoordelijst.nl gelanceerd. De websites literatuur-geschiedenis.nl en lezenvoordelijst.nl, en de *Tekst in context*-reeks worden momenteel, zij het vaak gefragmenteerd, veelvuldig gebruikt in het onderwijs. Desalniettemin wordt veel gevraagd van een docent. Hij moet immers veel vakkennis hebben en daarnaast maatwerk aan iedere leerling leveren.

Voorafgaand aan en in antwoord op de methoden van Slings en Witte zijn er enkele andere didactische aanbevelingen verschenen, zowel voor HLO als het bredere literatuuronderwijs. Zo heeft de Projectgroep Nederlands V.O. (2002) *Nederlands in de tweede fase - Een praktische didactiek* ontwikkeld, echter zonder het domein Literatuur. Kort daarop verscheen dan ook *Literatuur & fictie. Een didactische handreiking voor het voortgezet onderwijs* (Bollscher, Dirksen, Houkes & Van der Kist 2004). Als derde verscheen het VON-Cahier 1 *Forum of arena, opvattingen over literatuuronderwijs: een stand van zaken* met een aantal bijdragen over het literatuuronderwijs (Goosen 2007). Om de docent te ondersteunen in het zelf ontwerpen van zijn onderwijs redigeerden Rooijackers en Graus de bundel *Literatuurgeschiedenis op de havo* (Rooijackers & Graus 2008). Zij erkenden dat er sinds lange tijd geen didactiekboek voor literatuurgeschiedenis was verschenen en memoreerden neerlandicus Assche die in 1988 al pleitte voor een andere didactiek waarbij leerlingen kennis zouden maken met 'toe-eigening en vervreemding' (Assche in Rooijackers 2008). De genoemde bundel moest docenten op ideeën brengen en een brug slaan tussen theorie en praktijk. Ook didacticus Mottart pleitte voor een hernieuwing van de bredere literatuurdidactiek door de literatuurcommunicatie nieuw leven in te blazen, bijvoorbeeld door met leerlingen te discussiëren over 'de spanning tussen literatuur en de beeldcultuur, tussen literatuur en digitalisering' (Mottart 2013). Witte en Jansen constateerden dat docenten veelal een mix van benaderingswijzen hanteerden, waardoor het moeilijk zou worden tot een beroepsstandaard te komen (Witte & Jansen 2015). Een en ander betekent dat het literatuuronderwijs nog niet gestroomlijnd is en dat er nog geen consensus bestaat over de geschikte vakdidactiek. Ook is er geen consensus over de invulling van HLO.

1.3 Vakbekwaamheid van docenten Nederlands

Hierboven blijkt dat het ongestructureerde literatuurcurriculum en de beperkte eindtermen de docent veel ruimte laten bij het ontwikkelen en samenstellen van het literatuuronderwijs. Dit veronderstelt vakbekwame docenten. Er zijn echter toenemende zorgen over de kwaliteit van docenten met betrekking tot het huidige literatuuronderwijs en daarbinnen bij HLO. Ik ga op drie punten in: de bagage van docenten, het tekort aan eerstegraads leraren, en als derde de kloof tussen het onderzoek en de onderwijspraktijk.

Het eerste punt van zorg is de bagage van de docent en ook hier valt een opsomming te maken. De docent Nederlands steeds vaker havo-opgeleid is. Dit is een zorg omdat veel havoleerlingen in de jaren 1998 tot 2007, de docenten van nu,

mogelijk geen of minder literatuurgeschiedenis gehad (Jansen & Bruinsma 2007, Voion 2014, Witte 2017, Witte e.a. 2018). Daarnaast menen Witte en Mantingh dat jonge en toekomstige leraren minder literaire ontwikkeling doormaken en minder christelijke en klassieke voorkennis meekrijgen in hun vooropleiding (Witte & Mantingh 2016, Witte et al, 2018). Bovendien blijkt dat docenten zichzelf over het algemeen niet als ideale literatuurdocent zien, onder andere omdat zij door werkdruk en het ontbreken van passende opleidingen zich onvoldoende professioneel kunnen ontwikkelen (Witte & Jansen, 2015). De nieuwste zorgelijke ontwikkeling is dat een aankomende docent, die een tweedegraads lesbevoegdheid Nederlands wil halen, geen literatuurgeschiedenis voor 1880 meer krijgt (Peppelenbos 2017, 2018). Als deze docent later alsnog zijn eerstegraads bevoegdheid wil behalen, is hij nauwelijks tot niet opgeleid in HLO.

Het tweede zorg om de kwaliteit is gelegen in het tekort aan eerstegraads docenten Nederlands (Gravesteijn 2012, VO-raad 2013, Slings 2014, Rijksoverheid 2016, VOION 2016, Witte 2017). Zodoende geven veel tweedegraads docenten toch les in de bovenbouw, waardoor er in feite onbevoegde docenten voor de klas staan. De overheid wil echter inzetten op kwaliteit en heeft de afgelopen jaren toegewerkt naar een kwaliteitsregister voor leraren, conform het BIG-register van zorgprofessionals, waarin docenten hun vakkundigheid en continue ontwikkeling moeten aantonen. Deze ontwikkelingen staan dus op gespannen voet met elkaar.

De derde zorg ligt in het verlengde van de bagage van docenten, namelijk de kloof tussen het onderwijsonderzoek en de onderwijspraktijk. Volgens Broekkamp en Van Houts-Wolters is deze kloof al decennia lang een veelbesproken onderwerp en doet de discussie zich zowel in Nederland als internationaal voor. Zij onderscheiden achtereenvolgens de volgende vier kernproblemen, te weten het wetenschappelijk onderzoek levert weinig overtuigende resultaten op, het onderzoek levert weinig bruikbare resultaten voor de onderwijspraktijk op, leraren vinden onderwijsonderzoek niet overtuigend of praktisch en daardoor maken zij weinig verantwoord en effectief gebruik van onderwijsonderzoek (Broekkamp & Van Houts-Wolters 2008). Het probleem doet zich ook voor bij HLO. Slings constateerde al eerder dat door het tekort aan wetenschappelijk opgeleide leraren zo'n 20 procent van hen onbevoegd les geeft in de bovenbouw van havo/vwo (Slings 2000, 2014). Dit betekent dat deze docenten veelal de kennis en bagage missen die een eerstegraads (HLO-)docent wel heeft, hetgeen waarschijnlijk voor het onderwijs wel gevolgen heeft. Daarnaast wordt erkend dat de docent door werkdruk weinig tijd heeft om wetenschappelijke publicaties te zoeken, te bestuderen en te vertalen naar de eigen praktijk (Bonset & Braaksma 2009; Slings 2014), terwijl deze taken eigenlijk onderdeel uitmaken van zijn vak. Kortom, het onderwijsonderzoek bereikt de onderwijspraktijk nauwelijks en dat doet de vraag rijzen wat de docent wel doet om zich te professionaliseren. Dat dat (nog) niet duidelijk is blijkt uit het rapport van het sectorbestuur van de Onderwijsarbeidsmarkt dat het levenslange leren van docenten na de initiële opleiding 'veelal fragmentarisch, nauwelijks doordacht en onsamenhangend' is (Scheeren & Van Dijk 2011 12).

Als antwoord op genoemde problemen zet de Onderwijscoöperatie, de beroepsorganisatie van leraren, zich in om onder andere 'de (ruimte voor) professionalisering te vergroten en beroepskwaliteit en beroepsontwikkeling van de leraar te verhogen.'⁵ Om die reden ga ik in de volgende paragraaf dieper in op wat de Onderwijscoöperatie verstaat onder professionaliseren.

1.4 Kwaliteitsregister van docenten Nederlands

De beroepsorganisatie van leraren, de Onderwijscoöperatie, verstaat onder professionaliseringsactiviteiten:

'Professionaliseringsactiviteiten [...] zijn activiteiten die expliciet⁶ tot doel hebben de kwaliteit van de beroepsuitoefening als leraar te waarborgen en te verbeteren. Ze richten zich op de ontwikkeling van de professie en het bekwaamheidsonderhoud. Het betreft het verwerven, actualiseren, verdiepen en verbreden van (nieuwe) kennis en vaardigheden.' Het hieruit voortgekomen Lerarenregister onderscheidt het Register zeven typen van activiteiten in het kader van de professionele ontwikkeling van de leraar:⁷

Typen activiteiten:
1. Opleiding
2. Cursus
3. Studiedag
4. Conferentie
5. Overige activiteiten binnen de school
6. Overige activiteiten buiten de school
7. Professionele zelfstudie

De eerste vier zijn te karakteriseren als formele vormen van professionalisering. Zij worden meestal door aanbieders georganiseerd. Bij de laatste drie zitten ook de informele vormen van professionalisering.

Tabel 2 Typen activiteiten Registerleraar

Hier is dus te zien dat het lerarenregister onderscheid maakt tussen formele en informele activiteiten.⁸ De formele activiteiten met opleiding, cursus, studiedag en conferentie, worden meestal door aanbieders georganiseerd. In tegenstelling tot het georganiseerde aanbod zijn informele professionaliseringsactiviteiten (veelal minder

⁵ Online geraadpleegd 1 maart 2018 via <https://onderwijscooperatie.nl/waar-staan-we-voor/ambitie/>

⁶ De vermelding expliciet lijkt te suggereren dat het doelgerichte altijd voorop staat. Mijns inziens wordt hier voorbijgegaan aan impliciet (niet doelbewust, *unintentional*) en organisch leren dat zich vooral in interactie met de omgeving, voordoet bij deelname aan een netwerk. Hierbij is sociale uitwisseling belangrijk (onder andere Woolfolk 2013 242).

⁷ Beoordelingskader professionaliseringsactiviteiten (versie 4.0) p 2.

⁸ Aanvankelijk was inschrijving in het register vrijwillig, maar zou deze verplicht worden vanaf juli 2018. Echter op 11 juni 2018 heeft minister A. Slob voor Basis- en Voortgezet Onderwijs de verplichting (voorlopig) geschrapt. Online geraadpleegd 12 juni 2018 via <https://nos.nl/artikel/2235951-omstreden-lerarenregister-voorlopig-van-de-baan.html>

grootschalig georganiseerd) wel relevant voor de ontwikkeling van de docent (VOION 2014). Er zijn hier drie gebieden van informele activiteiten. Allereerst wordt onder binnenschoolse activiteiten onder andere praktijkonderzoek, teamscholing en geplande innovatie- of verbetertrajecten verstaan. Gezien de terminologie (schoolpraktijk, kwaliteitszorgproject) overstijgen de binnenschoolse activiteiten veelal het vakgebied. De buitenschoolse activiteiten zijn onder andere deelname aan een netwerk (kenniskring of ontwikkelnetwerk) of aan een beroepsvereniging. De laatste vorm van informeel leren is professionele zelfstudie. De belangrijkste zelfstudieactiviteiten zijn achtereenvolgens het bestuderen en analyseren van (wetenschappelijke) vakliteratuur, het vertalen van wetenschappelijke vakliteratuur naar de onderwijspraktijk, het in kaart brengen van relevante informatie en (vak)literatuur, het schrijven van een (vak)publicatie, een studiereis of werkbezoek en tenslotte zelfreflectie.⁹

Ik zal echter in bij de informele activiteiten de nadruk leggen op zelfstudie, omdat met name bij de binnenschoolse activiteiten veelal vakoverstijgend wordt gewerkt. Dit valt dus buiten de focus van mijn onderzoek rondom HLO. Wel zal ik ingaan op buitenschoolse activiteiten als een mogelijkheid voor samenwerking. In hoofdstuk 3 Aanbod professionaliseringsactiviteiten zal ik daarom dezelfde indeling hanteren.

1.5 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik enkele ontwikkelingen beschreven die duidelijk maken dat het aandeel literatuuronderwijs, en daarbinnen HLO, in het voortgezet onderwijs steeds kleiner wordt. Dit wordt als problematisch gezien door specialisten, omdat literatuuronderwijs van groot belang is voor de algemene ontwikkeling van leerlingen. Juist HLO immers biedt leerlingen de gelegenheid kennis te maken met andere culturen en andere tijden en zodoende is HLO hier onontbeerlijk voor. Doordat de docent zelf de keuzen moet maken voor zijn HLO-lesprogramma, door de feitelijke grote vrijheid die hij heeft bij de summiere eindtermen, vraagt dit dus om een vakbekwame literatuurdocent die blijft in het vakgebied. Er is echter een gebrek aan academisch opgeleide docenten, waardoor onder andere nieuwe wetenschappelijke bevindingen nauwelijks doorgang vinden naar de lespraktijk en ook zijn nieuwe generaties docenten steeds minder vakinhoudelijk opgeleid, zowel in literaire ontwikkeling als in christelijke en klassieke voorkennis. Ook blijken literatuurdocenten een beperkt zelfbeeld te hebben als ze naar hun eigen competenties kijken. De docent moet zich echter continue professionaliseren, zoals in het lerarenregister is aangegeven. Deze professionalisering kan diverse vormen aannemen, zoals zal blijken uit hoofdstuk 3.

---

⁹ Beoordelingskader professionaliseringsactiviteiten (versie 4.0) p 6.

2 Methode

Er is tot nu toe weinig onderzoek gedaan naar professionaliseringsactiviteiten van docenten binnen HLO. Om die reden is dit onderzoek explorierend van aard, waarbij gebruik is gemaakt van een combinatie van onderzoeksmethoden, namelijk achtereenvolgens literatuuronderzoek, een bureauanalyse van het huidige aanbod van professionaliseringsactiviteiten, een enquête onder docenten en vijf interviews.

Literatuuronderzoek

Het literatuuronderzoek in hoofdstuk 1 richt zich op relevante wetenschappelijke inzichten en op enkele actuele discussiepunten in de praktijk van de docent Nederlands, met name binnen het literatuuronderwijs en HLO. Daarnaast wordt de definitie van professionaliseringsactiviteiten weergegeven, alsmede de registratie van professionaliseringsactiviteiten via Registerleraar van de Onderwijscoöperatie.

Bureau-analyse

De bureau-analyse in hoofdstuk 3 laat een overzicht zien van het op HLO-gerichte scholings- en cursusaanbod. Onder bureau-analyse versta ik zowel het inventariseren van scholingsaanbod als het verzamelen van documenten en materialen (Stokking, 2014: 96-99. Baarda & De Goede, 2001: 91-93.). Bij de analyse heb ik voor ogen gehouden hoe de docent zoekt naar informatiebronnen om zich te professionaliseren: via internet cursussen, tijdschriften, websites, lesmateriaal en bronnen voor zelfstudie op het spoor komen. Daarbij heb ik via internet zoektermen als 'historisch', 'letterkunde' en 'literatuurgeschiedenis' en combinaties met 'onderwijs', 'scholing' of 'cursus' gebruikt. Bewust heb ik wetenschappelijke publicaties - jaarlijks verschijnen vele tientallen, zo niet honderdtallen artikelen en boeken – terzijde gelegd. Relevante inzichten worden immers ook via studie- en conferentiedagen voor het voetlicht gebracht. Bij het verzamelen van professionaliseringsmogelijkheden is de praktijk dus leidend geweest. Een enkele keer heb ik aanvullend telefonisch of per mail contact gezocht met een aanbieder als de informatie via internet ontoereikend was.

Enquête

Omdat een enquête in de vorm van een vragen- en stellingenlijst redelijk snel een groot aantal kwantitatieve gegevens kan genereren, heb ik ervoor gekozen mijn onderzoek hiermee te starten. (Stokking, 2014: pp 81-84). Hierbij was het voor mij van belang om zowel ervaren als beginnende docenten te benaderen, omdat veel docenten aangeven dat zij zich na ongeveer vijf jaar praktijk ervaren noemen. Via twee Utrechtse lerarenopleiders¹⁰ zijn studenten en leraren-in-opleiding (leraar in opleiding, LIO) gevraagd deel te nemen. Een deel van de LIO's was al docent Nederlands en bekwaamde zich verder tot eerstegraads leraar. Daarnaast zijn docenten via de *Facebook*-pagina's *Leraar Nederlands* en *Opleiding Nederlands*

---

¹⁰ Zij waren verbonden aan respectievelijk de lerarenopleiding van de Hogeschool Utrecht en aan de Universiteit Utrecht.

Utrecht uitgenodigd deel te nemen aan deze enquête. Op deze wijze was het mogelijk veel docenten te bereiken, zonder vooraf te selecteren.

Vragenlijst

Voor verkenning van het werkveld is een enquête een aangewezen onderzoeksmethode (Stokking 2014, 39-40). De door mij zelf samengestelde vragenlijst betrof een groot aantal algemene vragen en stellingen over professionalisering onder andere rondom HLO. De zeventig items dekten een breed gebied; zo mogelijk konden interessante bevindingen in interviews uitgediept worden.

De eerste groep enquête-items (1 t/m 10) had betrekking op de algemene gegevens van de doelgroep. De vraag naar vooropleiding is ontstaan vanuit de verwachting dat zich mogelijk verschillen zouden voordoen tussen hbo- en wo-opleiden. De tweede groep enquête-items (11 t/m 21) richtte zich op de wijze waarop de docent zijn lessen HLO ontwierp en hoe hij zich hierop voorbereidde. De derde groep enquête-items (22 t/m 40) betrof de visie van de leraar op HLO. Het belang dat een docent toekende aan HLO zou immers een deel van zijn activiteiten kunnen bepalen. Enquête-items 41 t/m 63 gingen over deelname aan studiedagen en netwerken. In item 50 werd gevraagd naar het aantal jaarlijkse studiedagen. Volgens de cao van de VO-raad heeft een docent per schooljaar recht op 83 klokuren ten behoeve van deskundigheidsbevordering en professionaliseringsactiviteiten (VO-raad 2016-2017). In de enquête is niet gevraagd naar eigen keuze bij de invulling van de studiedagen. Item 62-63 waren open vragen naar specifieke scholingswensen. Bij enquête-items 64 t/m 70 konden respondenten - die langer dan vijf jaar werkten - terugkijken op hun beginjaren, waaronder op hun kennis van de christelijke en klassieke geschiedenis. Mogelijk was hun ervaring van invloed op het volgen van bijscholingen.

Vanwege het grote aantal vragen was veelal het aantal variabelen gereduceerd tot beperkte antwoordschalen (Stokking 2014, 125). Weliswaar was bij alle vragen de mogelijkheid geboden een opmerking te plaatsen als de respondent zich niet herkende in de antwoordmogelijkheden.¹¹

Deelnemers enquête

In totaal hebben negenentwintig leraren Nederlands in de periode van mei-juni 2016 de enquête ingevuld. Een respondent werd geëxcludeerd, omdat hij uitsluitend les gaf op een mbo en dus hiermee buiten de doelgroep viel. Dat betekent dat de totale groep van geënquêteerden bestond uit achtentwintig; twaalf beginnende docenten (waarvan zeven in opleiding) en zestien met meer dan vijf jaar ervaring.¹²

Alle twaalf beginnende docenten waren vrouw. Tien van hen waren tussen de 23 en 35 jaar oud. De overige twee waren 44 en 52 jaar en volgden als zij-instromer de eerstegraads opleiding. Vier beginnende docenten hadden 3 tot 5 jaar ervaring.

---

¹¹ Voor een overzicht van alle vragen en antwoorden verwijs ik naar de bijlage.

¹² De indeling in beginnend en ervaren is gebaseerd op praktijkervaring van docenten. Veel docenten geven aan dat ze na ongeveer vijf jaar onderwijs zich ervaren noemen.

De groep van de docenten met meer dan vijf jaar ervaring bestond uit zestien respondenten, waarvan twaalf vrouwen. Gemiddeld had men 15 jaar bovenbouwervaring: acht docenten minder dan 10 jaar, vier boven de 25 jaar. Twee respondenten waren 31 jaar, vier waren tussen de 40 en 50 jaar en de rest 50+. Van de ervaren docenten waren er vier zij-instromer. Twaalf van de zestien docenten hadden eerder in hun carrière andere taken/functies naast het docentschap Nederlands, zoals leidinggevende, decaan en maatschappelijk werkende.

Beperkingen enquête

De enquête kende enkele beperkingen. Zo was de respons geen afspiegeling van het totale lerarenkorps, omdat er niet naar spreiding over Nederland is gekeken. Mogelijk was de vertegenwoordiging uit de regio Utrecht ruim, omdat de enquête in netwerken van Utrechtse lerarenopleiders was uitgezet. Er is echter niet gekeken naar woon-, werk- of opleidingsplaats. Een tweede beperking is dat de uitnodiging via *Facebook* mogelijk te vrijblijvend was: ten tijde van de enquête waren ongeveer 6000 docenten lid van *Facebook Leraar Nederlands*, maar desondanks heeft een zeer beperkt aantal deelgenomen. Tot slot hebben respondenten bij de vraag naar vooropleiding veelal alleen de hoogst genoten opleiding genoteerd, waardoor het verschil tussen hbo- en wo-opgeleiden niet duidelijk naar voren kwam. Hierdoor heb ik dit onderzoeksgebied niet verder kunnen interpreteren.

Er is nadrukkelijk voor gekozen om geen statistische analyse uit te voeren, omdat het om een eerste verkenning ging. Ook heb ik een keuze gemaakt in een beperkt aantal onderzoeksuitkomsten. Dit geldt met name voor de deelname aan studiedagen en netwerken en de opleidingswensen. Voor een volledig overzicht verwijs ik naar de bijlage.

Interview

Interviews geven de gelegenheid om een vollediger beeld te krijgen van de praktijk en om dieper op interessante gespreksonderwerpen in te gaan (Stokking 2014, 85-95). Als kwalitatieve aanvulling op de enquête is gekozen voor het individueel interviewen van een vijftal docenten. Vier van de vijf docenten waren geselecteerd uit het netwerk van lerarenopleiders en een uit het eigen netwerk. Zij werkten allemaal in de regio Utrecht-Amersfoort. Ik heb ze per mail benaderd met de vraag te participeren in het onderzoek. Bij de selectie is gekozen voor drie wo-opgeleiden en twee hbo-opgeleiden, om te toetsen of een hbo-opgeleide docent zich meer moet professionaliseren dan een universitair opgeleide docent.¹³ Tevens is gekeken naar het aantal jaren ervaring in de bovenbouw, waarbij ook een zij-instromer is geïnccludeerd. De veronderstelling was dat ervaren docenten meer professionaliseringsactiviteiten ondernamen, in tegenstelling tot beginnende docenten die nog onlangs opgeleid waren.

De interviews verliepen half-voorgestructureerd: het gesprek startte met een open vraag over de school en de algemene werkzaamheden van de docent. Daarna

---

¹³ Op het moment van onderzoek was het netwerk van wo-opgeleiden groter dan dat van de hbo-opgeleiden, vandaar dat gekozen is voor de verdeling 3-2.

legde ik de docent een aantal door mij voorbereide vragen voor, waarbij voldoende gelegenheid was voor de docent te vertellen over zijn onderwijs. Het gesprek duurde in totaal dertig minuten en werd opgenomen met een dictafoon. De interviews zijn op gespreksniveau getranscribeerd in een Word-versie (zie bijlage).

Om de gesprekken voorbereid in te gaan, heb ik deze docenten gevraagd vooraf de vragenlijst van de enquête in te vullen. Op deze wijze was het mogelijk interessante gebieden te detecteren en hier dieper op in te gaan. Deze uitkomsten verschilden nagenoeg niet van de enquête-respondenten, maar deze zijn echter niet meegenomen in de analyse van de enquête.

Deelnemers interview

De deelnemers aan het interview werkten alle in de regio Utrecht.¹⁴ De beginnende docenten waren RD, een wo-opgeleide vrouw met vier jaar bovenbouwervaring en RE, een mannelijke zij-instroomer, ook wo-opgeleid en met bijna vijf jaar bovenbouwervaring. De drie ervaren docenten waren alle drie vrouw. RK was een universitair opgeleide modern-letterkundige met vijftien jaar bovenbouwervaring; RL was hbo-tweedegraads opgeleid en had ook vijftien jaar bovenbouwervaring. Zij was ten tijde van het interview bezig met het behalen van de eerstegraads bevoegdheid. De derde ervaren docent was RI, hbo-tweede en -eerstegraads opgeleid met tien jaar bovenbouwervaring. In een schema ziet het er als volgt uit:

Respondent / leeftijd / m/v	Bovenbouwervaring	Opgeleid / bijzonderheid
RD 28 v	4 jaar (beginnend)	WO
RE 53 m	5 jaar (beginnend)	WO / zij-instroom na 40 ^{ste} levensjaar
RK 39 v	15 jaar (ervaren)	WO / moderne letterkunde
RL 45 v	15 jaar (onbevoegd) (ervaren)	HBO / in opleiding tot eerstegraads
RI 32 v	10 jaar (ervaren)	HBO / eerste- en tweedegraads

Tabel 3 Respondenten Interview

In het volgende hoofdstuk inventariseer ik het aanbod van professionaliseringsactiviteiten, de formele in opleidingen, cursussen, studiedagen en conferenties, de informele in zelfstudie en samenwerkingsmogelijkheden.

¹⁴ De geïnterviewde respondenten zijn aangeduid met initialen RX, waarbij de R verwijst naar 'respondent' en 'X' naar de beginletter van hun voornaam.

3 Aanbod van professionaliseringsactiviteiten

Om te vast te stellen welke professionaliseringsactiviteiten docenten Nederlands kunnen ondernemen ten behoeve van historische letterkunde en literatuurgeschiedenis voor 1880 (HLO), is het nodig hier eerst het aanbod van professionaliseringsactiviteiten op een rij zetten. In 2016 is een voorlopige *Inventarisatie Vakdidactische nascholingen Nederlands* opgesteld, maar het betrof hier niet-gepubliceerde informatie (Mantingh, 2016). Er bestaat nog geen overzicht van specifiek op HLO-gerichte professionaliseringsactiviteiten, terwijl dit cruciaal is om inzicht te krijgen in wat een docent op dit gebied kan doen.

Zoals gezegd gebruik ik de indeling van Registerleraar, omdat het de lezer inzicht geeft in een aantal mogelijke activiteiten die de docent kan opnemen in zijn dossier. Dat betekent dat paragraaf 3.1 Formele professionaliseringsactiviteiten weergeeft welke mogelijkheden er zijn voor opleidingen, cursussen, studiedagen en conferenties. Bij paragraaf 3.2 Informele professionaliseringsactiviteiten maak ik echter de keuze om de focus te leggen op informatiebronnen voor zelfstudie, omdat de binnen- en buitenschoolse activiteiten veelal vakoverstijgend zijn. Het overzicht is niet allesomvattend, omdat er een te grote variatie is in mogelijke informatiebronnen om in deze beperkte studie mee te nemen.

3.1 Formele professionaliseringsactiviteiten

Bij de analyse van formele activiteiten noem ik allereerst het volgen van een opleiding. In principe is de docent eerstegraads opgeleid.¹⁵ Wel kan het zijn dat een tweedegraads docent in opleiding is tot eerstegraads docent of dat een docent zich specialiseert in bijvoorbeeld management. Veelal wordt zo'n opleiding post-initieel gevolgd. Voorbeelden van een HLO-gericht opleiding zijn een researchmaster Nederlandse literatuur en cultuur of een master *Medieval Studies* (middeleeuwen en renaissance). Ook kan bij een educatieve master worden gekozen voor enkele HLO-gerelateerde cursussen.

De tweede vorm van professionaliseringsactiviteiten is het volgen van losse bachelor- of mastercursussen uit het keuzeaanbod van universiteit en hogeschool. Ik noem twee voorbeelden van relevante HLO-gerelateerde cursussen, namelijk Oude Letterkunde en Erfgoededucatie.¹⁶ De meeste cursussen zijn te volgen in contract- en aanschuifonderwijs, al of niet met een tentamendeel. Kenmerkend voor wetenschappelijke opleidingen en cursussen is dat er, naast een aantal contactmomenten zoals hoor- en werkcolleges, ook een groot deel zelfstudie

---

¹⁵ Aan zes universiteiten en vijf hogescholen kan men een eerstegraads lerarenopleiding Nederlands behalen, met de titel *Master of Arts*, respectievelijk *Master of Applied Sciences*. Een groot deel van de leraren Nederlands is eerstegraads opgeleid en heeft in ieder geval een *Basiscursus Historische letterkunde* in zijn initiële opleiding gevolgd. Naast de basiscursus zijn er ook keuzecursussen die niet door iedereen gevolgd zijn. Deze cursussen kunnen veelal ook in contractonderwijs gevolgd worden.

¹⁶ Respectievelijk Hogeschool van Amsterdam en Universiteit Utrecht.

gevraagd wordt.¹⁷

De derde vorm zijn de studiedagen en conferenties. Er zijn verschillende aanbieders, zoals onderwijsinstellingen, instituties als beroepsgroep- en andere samenwerkingsverbanden, uitgevers en onderwijsbureaus. Voorbeelden zijn de *Docentendag Nederlands Nu Neerlandistiek*, de jaarlijkse Nederlands-Vlaamse conferentie *Het Schoolvak Nederlands* (HSN¹⁸), een samenwerking van alle voor het schoolvak relevante instituties, en de *Dag van het literatuuronderwijs*. Daarnaast organiseren steeds meer universiteiten en hogescholen een terugkomdag voor hun oud-studenten, bijvoorbeeld de nascholingsmiddag van de Universiteit Leiden met een lezing over Literatuur en stedelijke identiteit.¹⁹ Ook noem ik hier de (weliswaar niet-specifiek op HLO gerichte) docenttraining *Lezen voor de lijst*.²⁰ Daarnaast worden commercieel cursusedagen aangeboden. Zo organiseerden uitgeverij Staal & Roeland en uitgeverij Boom een *Inspiratiedag Taal en Beeldtaal* voor docenten van klassieke talen en Nederlands en is er een commercieel aanbod van CPS Onderwijsontwikkeling en Advies met de studiedag *Haal meer uit literatuuronderwijs!*²¹

Samenvattend zijn er diverse mogelijkheden voor formele professionaliseringsactiviteiten. Twee zaken zijn echter opvallend, namelijk de studielast bij de activiteiten en het aandeel HLO. De studielast bij het volgen van opleiding en cursus uit het aanbod van hogescholen en universiteiten is intensief: het gaat dan om tien tot twintig uur studie per week, hetgeen voor werkende docenten moeilijk inpasbaar kan zijn. Het tweede opvallende punt bij de formele activiteiten is dat bij een deel van de studiedagen en conferenties de hoeveelheid HLO-gerelateerde lezingen en workshops vooraf niet duidelijk is. De docent die zich specifiek wil bijscholen in HLO moet eigenlijk 'afwachten' wat er voor hem te volgen valt tijdens studiedagen en conferenties. Een consequentie hiervan is dat hij nauwelijks een plan kan maken om zich structureel en continu bij te scholen.

Een docent kan, zoals gezegd, zich ook professionaliseren door middel van informele activiteiten. In de volgende paragraaf inventariseer ik deze.

3.2 Informele professionaliseringsactiviteiten

Zoals in tabel 2 Typen activiteiten Registerleraar is aangegeven, zijn er drie vormen

---

¹⁷ De enige uitzondering hierop was ten tijde van de bureau-analyse het maatwerkeraanbod van de Universiteit van Amsterdam via de Illustere School met de mastercours *Hoe kan literatuurgeschiedenis aantrekkelijk en relevant worden gemaakt voor leerlingen?* In juni 2018 bleek de cursus niet meer aangeboden te worden.

¹⁸ Bijlage VII. In een overzicht van het aanbod HSN van de laatste zes jaren zijn de lezingen rondom HLO aangegeven.

¹⁹ Universiteit Leiden. Geraadpleegd op 1 juni 2018 via <https://www.universiteitleiden.nl/agenda/2017/12/identiteit-in-taal-nascholingsmiddag-opleiding-nederlandse-taal-en-cultuur-universiteit-leiden>

²⁰ Deze eendaagse cursus is donderdag 8 februari voor de laatste keer verzorgd.

²¹ CPS Amersfoort. Geraadpleegd op 1 juni 2018 via <https://www.cps.nl/academie-detail/1410/studiedag-haal-meer-uit-literatuuronderwijs/schedule#.WyJ5ES-YOCS>

van informele professionaliseringactiviteiten, namelijk activiteiten binnen de school, activiteiten buiten de school en professionele zelfstudie. Ik richt me in deze paragraaf met name op zelfstudie, omdat de andere twee vormen veelal vakoverstijgend zijn of meer gericht op (beroeps-)netwerken en zich daarmee buiten mijn focus van HLO bevinden.

De professionele zelfstudie verdeel ik vervolgens in drie gebieden, die zijn ingegeven door de praktijk: de docent ontwerpt zijn HLO middels vakdidactische docentgerichte bronnen, zoals een handboek voor literatuuronderwijs of een thema-uitgave (paragraaf 3.2.1). Vervolgens geeft hij invulling aan zijn HLO door in zijn lessen te werken met een aantal vakdidactische informatiebronnen, waarvan ook leerlingen gebruik maken. Het gaat hier om gedidactiseerd lesmateriaal (paragraaf 3.2.2). De inhoudelijke verdiepende bronnen als vak- en wetenschappelijke tijdschriften genereren nieuwe kennis, waarbij de docent werkt aan zijn vakspecialisatie (paragraaf 3.2.3). In de bijlage zijn overzichten van de drie soorten informatiebronnen opgenomen (respectievelijk bijlage IV, V en VI).

3.2.1 Vakdidactische informatiebronnen gericht op docenten

Als eerste zijn er vakdidactische bronnen die ingezet kunnen worden als de docent, of met hem de sectie Nederlands HLO wil ontwerpen of verbeteren, en zijn enkele bronnen al genoemd in het theoretisch kader. De eindtermen dienen als uitgangspunt, samen met de *Handreiking Nederlands in de tweede fase* van SLO (2012). Ter voorbereiding op algemeen literatuuronderwijs kan men het *Von-cahier nummer 1* van Taaluniversum (Goosen 2007) en *Het literatuuronderwijs in Nederland en Vlaanderen - Een stand van zaken* van de Nederlandse Taalunie (2008) gebruiken. Ook kan de docent gebruikmaken van het vakboek *Literatuur & Fictie* (Bolsscher e.a. 2004). Van recenter datum is het *Handboek Literatuuronderwijs 2017-2018*, met zowel lesideeën als doorverwijzingen naar actuele wetenschappelijke literatuur. De website lezenvoordelijst.nl geeft didactische aanwijzingen om aan te sluiten bij het leesniveau van de leerling. Meer specifiek voor HLO is *Literatuurgeschiedenis op de havo*, een bundel lesideeën en beschouwingen (Rooijackers 2008). De specifieke (HLO-)vaktijdschriften noem ik in paragraaf 3 vanwege de beperkte toegankelijkheid in de vorm van abonnementen.

Inmiddels wordt meer ingezet op samenwerking met onderwijsinstuties. Ik noem drie initiatieven. De website lesplannenmiddeleeuwen.wp.hum.uu.nl, opgericht door enkele docenten van de Universiteit Utrecht (UU), biedt specifieke, HLO-gerichte lessenseries en lessen die zijn gemaakt door en met studenten. Als informatiebron kan een docent mastertheses en de hieruit voortgevloeide publicaties raadplegen. Het tweede initiatief biedt een aantal samenwerkende universiteiten in het zogenaamde LitLab.²² Dit is een digitaal laboratorium voor literatuuronderzoek in het voortgezet onderwijs en is ontstaan vanuit de behoefte van docenten meer met wetenschappelijk materiaal te werken in de onderwijspraktijk. LitLab wil docenten en leerlingen een handreiking bieden om meer te gaan werken met wetenschappelijk

---

²² Ontwikkeld aan de Universiteit Utrecht. Geraadpleegd 1 december 2017 via www.litlab.nl/over.

materiaal en hiermee de kloof tussen onderzoek en lespraktijk te verkleinen. De UU biedt daarbij workshops aan voor docenten om mee te denken en mee te werken aan de ontwikkeling van LitLab.²³ Inmiddels zijn er al enkele HLO-onderwerpen uitgewerkt. Ook nieuw zijn de docentontwikkelteams: docenten die in een netwerk school een nieuwe impuls willen geven aan literatuuronderwijs kunnen deelnemen in een van de docentontwikkelteams (DOT) van het *Meesterschapsteam Letterkunde*, onderdeel van Vakdidactiek Nederlands en opgericht naar aanleiding van het Manifest (Neijt e.a. 2016). Via oproepen op de website vakdidactiekgw.nl zijn inmiddels zo'n 80-90 docenten betrokken in negen DOT's. Het *DOT Literatuurgeschiedenis van de 20^e eeuw* biedt docenten de gelegenheid om, in een netwerk, het literatuuronderwijs een nieuw elan te geven, echter dit is (nog) niet HLO-gerelateerd.

Een andere informatiebron kan een forum zijn. Zo kan de docent op de (besloten) *facebook*-pagina van Leraar Nederlands (les-)ideeën en materiaal uitwisselen. Echter is hier tot op heden nog niet veel HLO-gerelateerd. Meer algemeen en inspelend op de actualiteit zijn de websites neerlandistiek.nl en neerlandistiek-voor-de-klas met *posts* in alle domeinen van het vakgebied Neerlandistiek, en tzum.nl, een literair blad dat na 2012 als weblog verder ging. Ook Tzum *post* zeer geregeld. Geregeld zit bij genoemde *posts* HLO-gericht nieuws met vermelding van achtergrondinformatie.

Samenvattend zijn er de afgelopen decennia weliswaar handreikingen verschenen, maar een aantal is gedateerd en/of niet toegesneden op HLO. In enkele uitgaven staan veel ideeën en suggesties die de docent kan gebruiken bij zijn zelfstudieactiviteiten. Inmiddels ontwikkelen de universiteiten initiatieven waarbij er vanuit samenwerking met docenten wordt ingezet op verbetering van het (HLO-) onderwijs en op professionalisering van docenten. Via fora wordt veel informatie 'gezonden'. Echte uitwisseling lijkt hier beperkt.

3.2.2 Vakdidactisch lesmateriaal

Bij het vakdidactische lesmateriaal gaat het om HLO-gerelateerde informatiebronnen die de docent nodig heeft voor zijn HLO en waar ook leerlingen gebruik van kunnen maken.²⁴ Speciaal voor het onderwijs zijn websites als literatuurgeschiedenis.nl, lezenvoordelijst.nl, npo.geschiedenis.nl en schooltv.nl ontstaan. Inmiddels is ook de *Tekst in context*-reeks online beschikbaar. Ook zijn er twee canon-sites: entoen.nu en literairecanon.be met respectievelijk de (algemene) *Canon van Nederland* en *Vlaamse canon van Nederlandstalige literatuur*. Ten tijde van de afronding van deze scriptie bleek Jan Uyttendaele een bibliografie te hebben samengesteld van in het onderwijs bruikbare tekstuitgaven van de Middel nederlandse literatuur (Uyttendaele 2018). Een particulier initiatief is literatuurlijn.nl, een online lessenserie van het

---

²³ Universiteit Utrecht. Geraadpleegd 30 juni 2018 via <https://litlab.nl/workshops/>.

²⁴ Bij het inventariseren van vakdidactisch lesmateriaal heb ik geen onderscheid gemaakt tussen lesstofgerichte en leerlinggerichte benaderingen. Ter verduidelijking van dit onderscheid noem ik de kanttekening van Witte en Mantingh in hun *Boem! Paukeslag* dat de literatuurgeschiedenis.nl vooral historiserend is en minder op dialoog inzet (Witte & Mantingh 2016).

Montessori Lyceum in Amsterdam.²⁵ Natuurlijk kan de docent veel uit de actualiteit halen om een brug te slaan naar specifieke HLO-onderwerpen.

In de vorige paragraaf noemde ik al enkele initiatieven die uitnodigen tot het samenwerken in netwerken en waarbij ook nieuw lesmateriaal wordt ontwikkeld. Ik noem opnieuw die initiatieven, maar nu met de nadruk op vakdidactisch lesmateriaal. Zo staat er op de website lesplannenmiddeleeuwen.wp.hum.uu.nl lessenseries en lessen (hier dus specifiek middeleeuwen-gericht) en biedt litlab.nl leerlingen een digitaal laboratorium voor literatuuronderzoek, onder andere voor hun profielwerkstuk. Ik heb geen informatie gevonden over regionale initiatieven. Mogelijk zijn die websites niet openbaar toegankelijk.

Samenvattend is er veel lesmateriaal voor HLO beschikbaar voor de docent,, waar ook leerlingen gebruik van kunnen maken.

3.2.3 Vakinhoudelijke verdiepende informatiebronnen

In deze subparagraaf onderzoek ik welke vakinhoudelijke verdiepende bronnen de docent kan aanwenden om (nieuwe) kennis te verwerven, actualiseren, verdiepen en verbreden.²⁶ Bij deze inventarisatie beperk ik me tot een aantal Nederlandstalige informatiebronnen, omdat relevante inzichten uit internationale, HLO-gerichte publicaties veelal wel via landelijke (populair-)wetenschappelijke bronnen ingang vinden. Ook ben ik niet uitpuittend: voor een compleet overzicht verwijst ik naar de zoekwijzer van de Koninklijke Bibliotheek.²⁷

Natuurlijk zijn de vaktijdschriften een eerste informatiebron voor professionele zelfstudie in HLO. *Queeste* is een halfjaarlijks tijdschrift over de middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden. *Madoc* is een tijdschrift over de middeleeuwen waaronder letterkunde. *Spiegel der Letteren* is het tijdschrift voor Nederlandse literatuurgeschiedenis en literatuurwetenschap met onder andere diepgaande actuele wetenschappelijke debat. Het *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* bevat artikelen uit taal- en letterkunde. Voor genoemde vaktijdschriften geldt echter dat men een abonnement moet hebben voor de online-inzage. Alleen studenten kunnen via de universiteitsbibliotheek kosteloos over publicaties beschikken. Hierdoor is de toegankelijkheid van publicaties beperkt. De Universiteit Antwerpen biedt kosteloos een *Massive Open Online Course* met colleges over Middelnederlandse teksten (moocmnl.kantl.be).

Andere belangrijke informatiebronnen zijn de sites van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren en de Nationale wetenschappelijke bibliotheek van Nederland. De eerste omvat de digitale collectie van primaire en secundaire teksten die behoren tot de Nederlandse letterkunde, taalkunde en cultuurgeschiedenis van de vroegste tijd tot heden (dbnl.nl). De tweede site biedt – weliswaar na

---

²⁵ Bron: Winters, E. via mailcontact december 2017. Winters: “De site is openbaar en dus kan de inhoud door iedereen gebruikt worden. Ik krijg wel eens vragen van leerlingen of docenten van andere scholen waaruit ik kan opmaken dat zij de site gebruiken, maar wij hebben daar verder geen zicht op. Er is geen docentenhandleiding en niemand hoeft ons om toestemming te vragen.”

²⁶ Beoordelingskader professionaliseringsactiviteiten (versie 4.0) p 2.

²⁷ Zie <https://www.kb.nl/bronnen-zoekwijzers/zoekwijzers/zoekwijzer-nederlandse-taal-en-letterkunde>

lidmaatschapsbetaling - toegang tot het gezamenlijke bezit van boeken en handschriften (kb.nl). Daarnaast biedt de indrukwekkende negendelige serie *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* van de Nederlandse Taalunie veel mogelijkheden tot professionele zelfstudie.²⁸ Zeven delen zijn specifiek gericht op historische letterkunde en literatuurgeschiedenis voor 1880.

Samenvattend kan de docent veel doen aan professionele zelfstudie met behulp van vaktijdschriften, websites en een cursus. De online-toegankelijkheid is niet altijd kosteloos en een deel is uitsluitend in te zien in de universiteitsbibliotheken.

3.3 Conclusie

In dit hoofdstuk is wat betreft de formele professionaliseringsactiviteiten gekeken naar de mogelijkheden voor opleidingen, cursussen, studiedagen en conferenties. Er is een ruim aanbod hiervan en een deel is HLO-gericht. Toch kunnen de studielast en het niet structureel georganiseerde aanbod van HLO beperkend werken voor deelname. Ook voor de zelfstudie als informele professionaliseringsactiviteit geldt dat er veel keuze is – zoals websites, tijdschriften en boeken – maar dat niet alle bronnen vrij toegankelijk zijn.

Een interessante ontwikkeling in professionaliseringsactiviteiten is het deelnemen aan een - op HLO gerichte - workshop of deelname aan een docentontwikkelteam. Hierdoor kunnen docenten in netwerken samenwerken met vakexperts van onderwijsinstituten.

Na deze inventarisatie van het aanbod van professionaliseringsactiviteiten, werk ik in hoofdstuk 4 de resultaten van de enquêtes en interviews uit die inzicht zullen geven in waar docenten daadwerkelijk gebruik van maken.

---

²⁸ Uitgeverij Prometheus. De afdeling Verkoop van uitgeverij Prometheus geeft aan dat zij geen zicht hebben op de diverse kopers. De universiteiten hebben de serie aangeschaft via de universiteitsboekhandel. De ervaring is dat veel kopers via de bekende bestelsites de boeken hebben aangeschaft en niet via de uitgever. Bron: Afdeling Verkoop via mailcontact 16 januari 2018.

4 Gebruik van professionaliseringsactiviteiten. Data uit enquête en interviews

In dit hoofdstuk worden allereerst de belangrijkste uitkomsten van professionaliseringsactiviteiten van de respondenten uit de enquête weergegeven. Dit betreft de resultaten van twaalf beginnende en zestien ervaren docenten. Daarna zal ik telkens - waar mogelijk - een uitbreiding op het ontstane beeld geven met data uit de vijf interviews, waar tevens sprekende voorbeelden en antwoorden uit gepresenteerd zullen worden en zo een totaalbeeld van de resultaten ontstaat. In de bijlagen zijn de enquêtevragen en –resultaten, en de interviewverslagen opgenomen (respectievelijk bijlage II en III). Het hoofdstuk wordt opgedeeld in drie delen, respectievelijk 4.1 Formele professionaliseringsactiviteiten, 4.2 Informele professionaliseringsactiviteiten en 4.3 Opvallende uitspraken in de interviews. Ik rond af met een conclusie.

4.1 Formele professionaliseringsactiviteiten

Bij de formele professionaliseringsactiviteiten ligt, naast het volgen van een opleiding en cursus, de nadruk op het volgen en bijwonen van onder andere de (losse) studiedagen en de behoefte aan zowel HLO-scholing als scholing in andere vakonderdelen.

4.1.1 Het deelnemen aan opleiding-cursus-studiedag en conferentie

Allereerst is gekeken het volgen van een opleiding. Van de twaalf beginnende docenten volgen vijf de educatieve master en twee de eerstegraads opleiding. Twee andere beginners volgen een cursus. Bij de zestien ervaren docenten volgen twee de educatieve master en drie anderen een cursus. Vervolgens is gekeken naar de besteding van studiedagen, zowel naar de algemene, vakgebonden dagen als naar de HLO-onderdelen daarvan. De respons laat zien dat zowel de beginnende als de ervaren docenten weinig dagen besteden aan de studiedagen van *Het Schoolvak Nederlands*, *Levende Talen* of een andere lerarendag.²⁹ Ook bij de vraag naar HLO-gebonden studiedagen worden de antwoordmogelijkheden ‘nooit en ‘soms’ overwegend met ‘ja’ beantwoord.

Item	Stelling	Aantal ≤ 5 jaar n=12; > 5 jaar n=16							
		Nooit		Soms		Meestal		Altijd	
		≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar
51	Ik gebruik mijn studiedagen voor het verdiepen in HLO.	5	8	6	7	-	-	1	1
52	Ik ga naar de jaarlijkse conferentie van Het Schoolvak Nederlands	8	4	3	10	-	2	1	-
53	Ik kies op de conferentie van Het Schoolvak Nederlands de items ten behoeve van HLO.	8	5	3	9	-	2	1	-

²⁹ Bijlage II Respectievelijk enquête-item 46 en 48; enquête-items 51 t/m 57.

54	Ik ga ... naar de jaarlijkse studiedag Levende Talen	9	12	2	4	1	-	-	-
55	Ik kies op de studiedag Levende Talen workshops ten behoeve van HLO.	9	12	2	4	-	-	1	-
56	Ik ga ... jaarlijks naar een lerarendag/studiedag over de Nederlandse taal en letterkunde.	6	5	5	8	-	2	1	1
57	Ik kies op de lerarendag/studiedag over de Nederlandse taal en letterkunde de items ten behoeve van HLO.	6	8	4	7	1	1	1	-

Tabel 4 Vakgerelateerde studiedagen

Een verklaring voor de beperkte deelname van beginnende docenten zou kunnen zijn dat zij of nog in opleiding zijn of nog volop bezig zijn met het opdoen van nieuwe vakinhoudelijke kennis gedurende de eerste werkjaren, en om die reden geen studiedag bezoeken. Mogelijk houden anderzijds de ervaren docenten hun HLO bij middels zelfstudie; hier zal ik in paragraaf 4.2.1 verder op in gaan.

Laatst gevolgde studiedagen

Om te kijken of docenten gebruik maken van het bestaande aanbod is gevraagd naar laatst gevolgde cursus, workshop en studiedag.

Item 58 Laatst gevolgde cursus/workshop/studiedag	
Beginnende docenten (n=12)	Ervaren docenten (n=16)
Niet-HLO-gerichte studiedagen	Niet-HLO-gerichte studiedagen
Oplossingsgericht werken Examentraining Gastvrijheid op een open dag De praktijk van gepersonaliseerd leren <i>Lesson study</i> methodiek 4 respondenten: geen	Differentiëren Taalwetenschap in het vo Hsl <i>pecha cucha</i> ICT Personeelsbeleid Aansluiting VO-HBO Werken met apps in de les Leerlijnen Ned. herzien De superschool Taalgericht vakonderwijs
Studiedagen binnen literatuuronderwijs	Studiedagen binnen literatuuronderwijs
Tekst in context, Nescio Lezen voor de lijst Literatuur lezen in dialoog	Leesvaardigheid Dag van het Literatuuronderwijs Willem de Merode Literatuur over WO1 Werk van Nescio
HLO-gerichte studiedagen	HLO-gerichte studiedagen
Geen	Geen

Tabel 5 Laatst gevolgde studiedagen enquête

Tabel 6 laat de laatst gevolgde dagen van de twaalf beginnende en zestien ervaren docenten zien.³⁰ Hieruit blijkt dat een deel van de respondenten dagen volgen in het literatuu domein, maar niet specifiek voor HLO.

Om te kunnen inschatten of docenten beschikking hebben over studiedagen is ook hiernaar gevraagd.³¹ De meeste docenten hebben de beschikking over studiedagen, maar de antwoorden verschillen van geen tot tien dagen per schooljaar

³⁰ In deze vraag is geen onderscheid gemaakt tussen (een- of meerdaagse) cursus, workshop en studiedag.

³¹ Bijlage II Enquête-item 50.

bij de beginnende docenten en van geen tot vijf dagen bij de ervaren docenten. Opvallend is dus de grote variatie aan aantal studiedagen en dat enkele docenten in beide groepen niet weten hoeveel studiedagen zij hebben.

Behoeftte aan HLO-studiedagen en andere scholing

Om erachter te komen of docenten behoefte hebben aan HLO-verdieping, is gevraagd naar het oordeel over zowel het aanbod als het uitkijken naar HLO-onderwerpen.³² De data geven aan dat vier van de twaalf beginnende en zes van de zestien ervaren docenten vinden dat er te weinig aanbod is voor HLO-verdieping. Ook kijken vier beginnende en drie ervaren docenten uit naar verdieping in HLO. Deze data lijken hiermee tegengesteld aan deelname aan vakgerelateerde en laatst gevolgde studiedagen. Bij beide groepen studiedagen bleek een geringe deelname.

Om in te kunnen schatten of docenten wel willen verdiepen, is gevraagd naar de wens in specifieke trainingen/workshops/cursussen.³³

Beginnende docenten (n=12)	Ervaren docenten (n=16)
Niet-HLO-gerichte studiedagen	Niet-HLO-gerichte studiedagen
<i>Gamification</i> Digitalisering Alle vakonderdelen Taalkunde, gedifferentieerd Vaardighedenonderwijs Projectmatig werken	Digitale leer/hulpmiddelen voor HSN Gedifferentieerd werken Differentiëren en samenwerkend leren Spreekvaardigheid en beoordeling Schrijfvaardigheid
Studiedagen binnen literatuuronderwijs	Studiedagen binnen literatuuronderwijs
Leesmotivatie bevorderen Literatuuronderwijs Het manifest met literatuuronderwijs Young adult romans	Thematische aanpak [van literatuuronderwijs] Literatuuronderwijs Actuele moderne letterkunde
HLO-gerichte studiedagen	HLO-gerichte studiedagen
	Actualiseren van historische teksten
Geen scholingsbehoefte	Geen scholingsbehoefte
5x	5x

Tabel 7 Scholingswens specifieke training/workshop/cursus

In zowel de beginnende als de ervaren groep zijn vijf docenten die geen specifieke scholingsbehoefte hebben. Het literatuuronderwijs als geheel wordt in beide groepen genoemd, maar slechts één ervaren docent wil een actualisering van historische teksten. Evenwel zijn in totaal zeven van de achtentwintig docenten nog in opleiding tot eerstegraads docent. De resultaten laten dus zien dat docenten volop bezig zijn met diverse scholingen, maar nagenoeg niet kiezen voor HLO.

Verdiepende informatie uit de interviews

Bij de geïnterviewden is gevraagd naar de behoefte aan bijscholing. Zij geven tijd en werkdruk als beperkende factoren op. RE zegt hierover: “Dan kom ik niet toe aan dingen buiten de deur die heel interessant zouden kunnen zijn. Simpel omdat ik de tijd hiervoor niet heb.” En RK zegt: “[H]et is ook tijdgebrek, in de waan van de dag

³² Bijlage II Enquête-item 61-62.

³³ Bijlage II Enquête-item 63.

komt het er gewoon niet van.” Ook RI heeft geen extra bijscholing meer gevolgd sinds 2010. Daarentegen geeft RD aan dat zij wel aan het denken is gezet door de vragen in de enquête. Zij overweegt enkele universitaire cursussen te gaan volgen, maar noemt de studiedruk bepalend.³⁴

Tijdens de gesprekken heb ik gevraagd naar achterliggende redenen voor de geringe deelname aan studiedagen, en dan in het bijzonder aan HLO-verdieping. Voor een docent geldt dat het belang van het centraal examen, dus leesvaardigheid van zakelijke teksten, voorop staat. Dit punt werk ik verder uit in paragraaf 4.4.

4.1.2 Conclusie Formele professionaliseringsactiviteiten

Zeven van de twaalf beginnende en twee van de zestien ervaren docenten uit de enquête, en een uit de vijf geïnterviewde docenten zijn momenteel in opleiding tot eerstegraads docent Nederlands. Dit is dus een redelijk deel dat zich nog actief ontwikkelt als docent. Toch volgen zij weinig studiedagen of andere bijscholing. Ook docenten die niet meer in opleiding zijn, besteden relatief weinig losse studiedagen aan literatuur en meer in het bijzonder HLO. Daarentegen volgen zij wel andere bijscholingsdagen in diverse onderdelen van het vakgebied, echter nagenoeg niet in HLO. Bij de interviews kwam naar voren dat beschikbare tijd en werkdruk bepalende factoren zijn om niet meer aan formele HLO-bijscholing te doen. Het is hier de vraag of docenten zich bewust zijn van de noodzaak HLO te onderhouden.

4.2 Informele professionaliseringsactiviteiten

Zoals eerder beschreven zijn er naast de formele professionaliseringsactiviteiten de informele activiteiten, waarbij op zelfstudie de focus ligt. Toch zal ik ook enkele resultaten laten zien die interessant kunnen zijn voor alle betrokkenen. Ik beschrijf achtereenvolgens de activiteiten in professionele zelfstudie en in samenwerkingsverbanden in respectievelijk 4.2.1 en 4.2.2. Daarna licht ik enkele opvallende uitspraken in de interviews toe in 4.2.3 en rond ik af met een conclusie in 4.2.4.

4.2.1 Professionele zelfstudie

Zoals beschreven in het theoretisch kader, verstaat Registerleraar onder professionele zelfstudie onder andere het bestuderen en analyseren van (wetenschappelijke) vakliteratuur en het vertalen hiervan naar de onderwijspraktijk. Ook is het in kaart brengen van relevante informatie uit (vak-)literatuur een vorm van professionele zelfstudie. In de enquête en interviews is om die reden gevraagd naar het lezen van vaktijdschriften.

Een opmerkelijke uitkomst in de enquête is dat zowel beginnende als ervaren docenten weinig wetenschappelijke en vakinhoudelijke tijdschriften³⁵ ten behoeve van HLO lezen.³⁶ Eén beginnende docent leest *Tijdschrift voor Nederlandse Taal en*

---

³⁴ Bijlage III Interviews vraag 8. Respectievelijk RE p 16 ; RI p 27; RD p 19.

³⁵ Bij de vraag naar het lezen van vaktijdschriften is geen onderscheid gemaakt tussen papieren en online tijdschriften.

³⁶ Bijlage II Enquête-item 19 p 4-5.

Letterkunde (TNL) en een ander leest *Madoc* en *Queeste*. Bij de ervaren docenten leest één docent *TNL*; één ander leest verschillende HLO-gerelateerde tijdschriften. Het merendeel leest dus geen vaktijdschriften.

Om te achterhalen hoe ervaren docenten hun kennisdomein HLO vergroten, is in de enquête gevraagd om terug te kijken op de eerste jaren van de beroepsuitoefening. Elf van hen hebben destijds veel tijd besteed aan de voorbereiding van de lessen HLO. Daarentegen zijn er drie docenten die ook nu nog steeds veel tijd besteedden aan HLO.³⁷

In de interviews bleek dat deze vijf docenten eveneens geen tijdschriften voor zelfstudie. Hierbij is dieper ingegaan op de vraag naar de wijze waarop docenten hun kennis bijhouden.³⁸ Zij blijken allemaal op solistische wijze bezig te zijn in HLO. RE verwoordt het als volgt:

“[Ik lees] geen tijdschriften, wel websites.³⁹ Zelfstudie ligt voor de hand dat ik daar wat aan doe. Dit jaar ga ik voor het eerst mondeling [literatuur-]examen afnemen. Daar ligt nog een enorme uitdaging om meer titels [uit de (post-)moderne literatuur] te leren kennen. Ik moet me snel voorbereiden. Daar heb ik nog veel werk in te verzetten. Dan kom ik niet toe aan dingen buiten de deur die heel interessant zouden kunnen zijn. Simpel omdat ik de tijd hiervoor niet heb.”⁴⁰

De term zelfstudie wordt echter door RE opgevat als het lezen van literaire fictie als voorbereiding op mondelinge examens in plaats van hetgeen de Onderwijscoöperatie verstaat onder zelfstudie, namelijk – onder andere - het bestuderen en analyseren van wetenschappelijke tijdschriften. Ook RK erkent dat zij weinig tijdschriften leest:

“Bijvoorbeeld *Madoc*, ik lees het gewoon niet. Nu hebben we een mooi strak omkaderd plan en het werkt goed. Nou, het is ook tijdgebrek, in de waan van de dag komt het er gewoon niet van. Ik moet ook lessen voorbereiden en ik doe momenteel OGW, een vorm van didactiek. [...] Dat betekent dat bij mij tijd in andere dingen gaat zitten, het is redelijk arbeidsintensief.”⁴¹

RE - nog net beginnend met bijna vijf jaar ervaring - en RK - met tien jaar bovenbouwerfaring - komen er dus niet aan toe vaktijdschriften te lezen, en dus ook niet aan het vertalen van onderzoeksresultaten naar de onderwijspraktijk of het in kaart te brengen van relevante informatie. Tijdens de gesprekken blijkt dat zij - weliswaar - vertrouwen hebben in HLO-inhoudelijke websites en daarmee geen

---

³⁷ Bijlage II Enquête-item 67-70 p 13.

³⁸ Bijlage III Interviewvraag 3-4-5.

³⁹ RE sprak in het interview over de publiekstoegankelijke websites, echter voor de meeste vaktijdschriften geldt dat men een abonnement moet hebben voor (online) inzage.

⁴⁰ Bijlage III Interview RE p 16.

⁴¹ Bijlage III Interview RK p 22.

prioriteit geven aan verdere zelfstudie. Belangrijkste redenen zijn werkdruk en tijdgebrek.

4.2.2 Samenwerkingsverbanden

Uit de enquête blijkt dat de ongeveer de helft van de twaalf beginnende docenten niet samenwerkt met collega's uit de sectie en dat de meesten grotendeels zelf het HLO-lesmateriaal ontwikkelen. Daarbij kiezen de beginners het liefst zelf de historische teksten voor het onderwijs. Ook de zestien ervaren docenten laten eenzelfde beeld zien: veelal werken zij individueel.⁴² De stem van de vakgroep is niet beslissend voor de keuze aan lesmateriaal, liever kiezen docenten zelf de teksten. Daarnaast noemt niemand de deelname aan een (HLO-)netwerk, hetzij regionaal, hetzij landelijk. Vanzelfsprekend hebben docenten in opleiding nog lopende contacten met opleiders van de hbo en universitaire opleidingen, maar hebben de ervaren docenten dat niet meer.⁴³

Ook bij de geïnterviewden blijkt het samenwerken bij HLO marginaal. Zij vertellen alle vijf dat zij aanvankelijk het lesprogramma van collega's overnamen, maar dat er van echte samenwerking weinig sprake is.⁴⁴ Dit is dus een ander beeld dan wat de beginnende docenten in de enquête laten zien, want deze docenten maakten immers – van meet af aan – zelf het HLO-programma. Voorts werd in de interviews aangegeven dat er in grote lijnen wel overeenstemming is over het HLO-programma, maar de eigen keuzemogelijkheid staat voorop. Juist die autonomie komt telkens naar voren.⁴⁵

Tijdens de interviews is dieper ingegaan op de meerwaarde van contacten met universitaire docenten. Over het algemeen hebben de geïnterviewden uitsluitend contact met docenten gedurende het volgen van de eigen opleiding. Na het afronden van de opleiding stoppen de contacten en daarmee stopt ook de informatievoorziening. Zo vertelt beginner RE dat de digitale leeromgeving Blackboard voor hem een bron van informatie was, maar dat deze toegang stopte toen de studie klaar was. Hij geeft aan dat hij nu informatie over vernieuwingen in het literatuuronderwijs, bijvoorbeeld in de vorm van een nieuwsbrief, zou willen ontvangen. Ook zijn de contacten met opleiders beperkt. Zo heeft RK nog wel sporadisch contact met een opleider door af en toe een leservaring uit te wisselen, maar heeft RI geen vakdidacticus benaderd toen zij vakdidactische vragen had bij het ontwerpen van een nieuwe, leerlinggerichte HLO-module voor havo-4. Daarentegen heeft RD in een regionale werkgroep gezeten met een breder aandachtsveld, namelijk om de aansluiting tussen havo en hbo te verbeteren. Voor haar was deze buitenschoolse samenwerking 'mislagen' omdat de werkgroep haar

---

⁴² Bijlage II Enquête-items 15 t/m 17 en 32 t/m 34.

⁴³ Bijlage II Enquête-items 42 t/m 49.

⁴⁴ Bijlage III, Interviews.

⁴⁵ Bijlage III, Interviews vraag 12.

geen focus bood. Zij geeft aan dat ze wel samenwerking in een netwerk wil, maar dat de focus dan helder moet zijn.⁴⁶

4.3 Opvallende uitspraken in de interviews

Tijdens de interviews blijken docenten interessante uitspraken te doen, over onder andere het belang van rolmodellen, de waardetoekenning aan leesvaardigheid veelal ten koste van het literatuuronderwijs en ook HLO, en het zoeken naar onderscheid tussen de lesinhouden van havo en vwo.

Rolmodel voor de docent

Enkele malen komt het belang van een rolmodel voor de competentie van de docent naar voren. Zo heeft RE veel literaire kennis opgedaan tijdens zijn opvoeding: hij is 'echt ingebed in de literaire wereld'. Hij vertelt dat hij daardoor kon vertrouwen op zijn eigen bagage. Voor RD geldt dit in zekere zin ook: haar vader is geschiedenisleraar en zij heeft ter voorbereiding op HLO een hele middag met hem doorgebracht om materiaal uit te wisselen. Daarnaast laat RL weten dat ze geïnspireerd is door opleiders. Zo zou ze graag een vakdocent van de universiteit of een hoogleraar-auteur bij haar op school laten komen. Ze specificeert hierbij niet of dat ter inspiratie van haarzelf is of van de leerlingen, maar wel dat er hierdoor een *flow* ontstaat die ze zelf niet kan bewerkstelligen.

Verskil lesinhoud havo en vwo

In de enquête heb ik geringe aandacht besteed aan het verschil tussen havo- en vwo lesinhouden. In de interviews echter kwam telkens naar voren dat men een redelijk duidelijk beeld heeft van wat de vwo-inhoud moet zijn, maar dat dat voor havo veel minder helder is. RI verwoordt het mijns inziens heel treffend: "Nu is het zo geformuleerd dat het een soort kennismaking mag zijn, maar zonder kaders. Dat maakt het zo groot maar ook een beetje onbelangrijk."⁴⁷ Ook had zij eigenlijk advies willen hebben bij de nieuwe module. De wijze waarop de geïnterviewden vertellen over de HLO-inhoud voor havo en vwo komt op mij over als een vraag om bevestiging van hun keuzen. Zo noemen zij voor- en nadelen van beperkte eindtermen, geven zij aan dat het belang van HLO bij havo nog steeds onduidelijk is en dat ze blijven sleutelen aan de lesinhouden.

Belang van leesvaardigheid ten koste van literatuuronderwijs

Voor enkele docenten geldt dat de eigen waardetoekenning aan het centraal examen, dus leesvaardigheid van zakelijke teksten, niet leidend is. Soms speelt de schoolleiding een rol in de zwaartebeoordeling van de examenonderdelen. Zo vertelt RD dat er op school meer aandacht besteed moet worden aan leesvaardigheid en minder aan literatuur. Ook RI gaat niet naar HLO-scholingen, omdat '[je] dit niet in het eindexamen terug[ziet], waar ze worden afgerekend'. Ze doelt hiermee ook op

---

⁴⁶ Bijlage III Interviews vraag 13. Respectievelijk RE p 17; RK p 22; RI p 27; RD p 20.

⁴⁷ Bijlage III Interviews RI p 27.

het grote belang van leesvaardigheid, dat immers (meer dan) de helft van het diplomacijfer van de leerling bepaalt.

Hier wil ik een vergelijking maken met een onderzoek in de zorgsector (Pool 2015). Inge Pool stelt vast dat verpleegkundigen cruciale leerervaringen opdoen bij informele activiteiten zoals sociale interactie met collega's. Bovendien geven verpleegkundigen aan dat zij zelf uit formele activiteiten willen kiezen, zodat zij minder rekening hoeven te houden met organisatiebelangen (Pool 2015). Deze constatering kunnen mijns inziens ook naar het onderwijs doorgetrokken worden. Professionals moeten kunnen werken vanuit hun autonomie, maar zouden wel door hun leidinggevenden aangemoedigd kunnen worden om (meer) samen te werken, zowel binnen een sectie als meer naar buiten gericht. Werkplekieren en sociale interactie bieden immers veel leerrendement (VOION 2014, website wijleren.nl/staatvandeleraar 2015). Mogelijk is het zicht op de eigen autonomie van docenten op de achtergrond geraakt. Een tweede argument voor samenwerking is dat wanneer ervaren docenten hun domeinspecifieke kennis delen met (beginnende) docenten, zij een rolmodel kunnen zijn (Janssen e.a. 2008 in Witte & Jansen 2015). Dit belang werd dus ook in de interviewsesignaleerd.

4.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is middels enquêtes en interviews in kaart gebracht of en hoe docenten Nederlands zich professionaliseren in HLO. Allereerst is naar deelname aan formele activiteiten als opleiding en studiedagen gekeken. Een deel van de –met name- beginnende docenten is nog in opleiding en professionaliseert zich dus. Maar ook de overige beginnende en de meeste ervaren docenten blijken sporadisch (delen van) HLO-studiedagen te bezoeken. Ondanks dat een deel van de docenten vindt dat er te weinig aanbod in HLO-studiedagen is, geeft toch het merendeel geen HLO-gerelateerde onderwerpen op bij wenselijke onderwerpen.

Bij de zelfstudie als een vorm van informele professionaliseringsactiviteiten bleek dat docenten nagenoeg geen vakdidactische en vakinhoudelijke literatuur, waaronder de wetenschappelijke en vaktijdschriften, bestuderen. Wel gebruiken zij volop het vakdidactische lesmateriaal waarvan ook leerlingen gebruik maken. Zij laten hier dus een belangrijke verdiepingsslag in HLO liggen. Telkens voeren zij werkdruk en het dominante belang van het centraal examen op om zich verder niet te verdiepen in HLO, maar de vraag is of zij vinden dat hun HLO geen *update* behoeft of dat ze HLO geen prioriteit geven.

Docenten werken over het algemeen weinig samen met vakgenoten.⁴⁸ Liever willen zij zelf bepalen wat HLO inhoudt: de verwijzing naar autonomie is terugkerend. Ook wordt er nagenoeg niet deelgenomen aan (regionale) netwerken of docentontwikkelteams. Het onderzoek van Pool laat zien dat sociale interactie en

---

⁴⁸ Een terzijde: In een sectie Nederlands geven eerstegraads leraren (HLO-)les aan de bovenbouw en bepalen zij ook de lesinhoud. Dat betekent dat zij niet met alle sectieleden hierover overleggen. Dat versterkt mogelijk het idee van 'zelf beslissen'.

autonomie bij het kiezen van professionaliseringsactiviteiten belangrijke voorwaarden zijn.

Tot slot komen uit de interviews enkele interessante punten naar voren. Zo vinden docenten rolmodellen belangrijk voor hun professionalisering. Docenten zouden dus meer kunnen kijken naar samenwerking met de meer ervaren collega's en andere vakexperts en vakdidactici, zodat er een wisselwerking ontstaat in kennisuitwisseling en enthousiasmering. Het tweede punt is de bevestiging die de geïnterviewden lijken te vragen voor de inrichting van hun HLO-onderwijs aan havo- en vwo-bovenbouw. Mijns inziens kunnen ook hier rolmodellen een zinvolle bijdrage leveren, waardoor er een breder draagvlak ontstaat voor de gemaakte keuzen en het komt mogelijk het zelfbeeld van de (literatuur-)docent ten goede. Het derde punt belicht het belang dat scholen (en schoolleiding) toenemend hechten aan leesvaardigheid ten koste van literatuuronderwijs, omdat leesvaardigheid een belangrijk deel van het eindcijfer bepaalt. Docenten zouden dus meer kunnen onderstrepen dat zij werken vanuit hun (wettelijk toegekende) autonomie. Weliswaar zouden docenten ook kunnen worden aangemoedigd meer in binnen- en buitenschoolse samenwerkingsverbanden deel te nemen.

Conclusie

In dit onderzoek heb ik onderzocht welke professionaliseringsactiviteiten beginnende en ervaren docenten ondernemen in historische letterkunde en literatuurgeschiedenis voor 1880 (HLO) voor de bovenbouw van havo en vwo. Al langere tijd bestaan er namelijk zorgen (onder andere gesignaleerd door Slings, Witte en Mantingh) rondom de afnemende ruimte voor HLO in het voortgezet onderwijs en de kwaliteit van docenten Nederlands die HLO moeten verzorgen. Ten eerste is HLO namelijk zeer summier beschreven in de landelijke eindtermen waardoor het vak naar eigen inzicht kan worden ingevuld. Dat is mooi, mits de docent kwalitatief sterk onderlegd is. Maar juist dat is een tweede zorg; kennis over HLO bij docenten neemt steeds af en dit wordt versterkt doordat er steeds minder eerstegraads opgeleide docenten zijn. Tenslotte is gebleken dat er een kloof wordt gesignaleerd tussen academisch onderzoek en de docenten Nederlands zodat nieuwe inzichten vaak niet de weg naar het havo en vwo vinden. Tot nu toe is er echter nog geen onderzoek gedaan naar de mogelijkheden die docenten hebben om zich te professionaliseren in HLO.

Ter beantwoording van deelvraag 1 naar de diverse mogelijkheden van professionalisering, is gebruik gemaakt van de indeling van het lerarenregister. Het is gebleken dat er een zeer ruim aanbod is aan diverse professionaliseringsactiviteiten, zowel voor formele activiteiten zoals opleidingen en studiedagen als voor informele zoals zelfstudie wanneer een docent vakdidactische en vakinhoudelijke informatiebronnen moet raadplegen. Men zou door het ruime aanbod (en de kwaliteit die van docenten nodig is door de summiere eindtermen) kunnen verwachten dat docenten hier in ieder geval van enkele opties gebruik zouden maken, toch blijkt dit opvallend genoeg niet uit de data van de enquête en interviews.

Namelijk, uit mijn verkennende onderzoek is gebleken dat weinig docenten gebruik maken van formele professionaliseringsactiviteiten. Hoewel vijf van de twaalf beginnende en twee van de zestien ervaren docenten nog in opleiding waren tot eerstegraads docent en ook enkele docenten een cursus volgden, bleek dat er verder weinig gebruik werd gemaakt van studiedagen en conferenties gericht op HLO. Dit werd ook bevestigd in de interviews met vijf docenten. Wat echter opvalt is dat zij telkens twee redenen noemen voor het niet volgen van meer formele HLO-professionalisering; de werkdruk en het dominante belang van het centraal examen. Docenten willen wel bijscholen geven ze aan, maar HLO heeft geen prioriteit dan. Opvallend is ook dat zes van de tien ervaren docenten vinden dat er te weinig aanbod in HLO-cursusdagen is.

Bij de informele professionalisering anderzijds, hier is met name toegespitst op zelfstudie, bleek uit de interviews dat, hoewel docenten weliswaar zelf hun lesmateriaal ontwikkelen, zij maar weinig vakdidactische informatiebronnen gebruiken. Het meest maken zij gebruik van vakdidactisch lesmateriaal dat ook door leerlingen gebruikt wordt. Ook worden weinig vakinhoudelijke, verdiepende informatiebronnen geraadpleegd: zo blijken zowel beginnende als ervaren docenten

nagenoeg geen vaktijdschriften te lezen. Ook werken zij weinig samen in bijvoorbeeld docentontwikkelteams. Hiervoor bieden *communities of practice* en *community of learners* veel gelegenheid.⁴⁹ In zijn geheel wordt er dus ook weinig gebruik wordt gemaakt van de informele professionaliseringsmogelijkheden.

De beantwoording van de hoofdvraag in dit onderzoek moet dan ook zijn dat docenten slechts zeer weinig formele en informele professionaliseringsactiviteiten ondernemen, ook door docenten die nog in opleiding zijn. Deze resultaten lijken te bevestigen dat het HLO onder druk staat en dat de beperkte zelfstudie mogelijk ten grondslag ligt aan een toenemend kennistekort van HLO, conform het beeld dat onder andere Slings, Witte en Mantingh schetsten. Uit de interviews bleek echter dat docenten niet altijd behoefte hebben aan 'professionalisering' zoals hier onderzocht en beschreven in Registerleraar, maar dat zij bijvoorbeeld veel waarde hechten aan een rolmodel om van te leren. Ook is gebleken dat zij bevestiging zoeken in hun keuze voor het bepalen van de lesinhoud en -duur voor havo en vwo en dat zij in het examenprogramma een groter belang toekennen aan leesvaardigheid dan aan HLO. Het gaat dus niet om keuzes op basis van interesse of affiniteit, maar om praktische overwegingen geleid door de landelijke richtlijnen. Dit wordt nogmaals bevestigd doordat docenten werkdruk en de inmiddels ondergeschikte plek van HLO in het literatuuronderwijs benoemen als reden.

---

⁴⁹ Beoordelingskader professionaliseringsactiviteiten (versie 4.0) Deelname aan netwerk p. 5.

Discussie en aanbevelingen

In deze scriptie is nagegaan of en hoe docenten zich professionaliseren in HLO. Voor zover bekend was er niet eerder een vergelijkend onderzoek uitgevoerd. Om die reden is dit onderzoek een verkenning van de praktijk geweest en zijn er daardoor methodische beperkingen te signaleren die in vervolgonderzoek vermijd zouden kunnen worden.

Ten eerste is dit slechts een kleinschalig onderzoek geweest. Hierbij heeft dus een relatief klein aantal respondenten deelgenomen (respectievelijk achtentwintig bij de enquête en vijf docenten bij interviews) waardoor de resultaten niet perse een volledig beeld van het geheel tonen. Daarnaast was de enquête via *facebook* uitgezet en was daardoor mogelijk te vrijblijvend. Grotere aantallen hadden vergaard kunnen worden middels een ander medium. Ook is in het onderzoek niet gevraagd naar werk-, woon- of studieplaats. Hierdoor is geen goed beeld ontstaan van de spreiding over Nederland: mogelijk is zelfs de regio Utrecht oververtegenwoordigd, doordat de enquête onder de aandacht is gebracht bij leraren in opleiding in deze regio. Bij vervolgonderzoek zou dus een grotere schaal en een evenwichtige spreiding over Nederland de huidige stand van zaken beter weer kunnen geven.

Ten tweede zijn de geïnterviewde docenten geselecteerd op basis van hun actieve opstelling in HLO. Dit doet de vraag rijzen of zij representatief zijn voor het hele corpus docenten Nederlands of dat het beeld dat hier is ontstaan zelfs te positief is.

Ten derde is getracht de invloed van factoren als de initiële docentenopleiding (hbo vs. wo, en zij-instroom) en ervaring (beginnend en ervaren) te onderkennen, maar zijn de betreffende items onvoldoende ingevuld door de respondenten. Hierdoor kon in de analyse onvoldoende naar mogelijke verschillen worden gekeken. Ook dit behoeft aandacht in vervolgonderzoek.

Ten vierde is in de interviews onvoldoende aandacht besteed aan de discussie rondom autonomie en zeggenschap van de docent, zoals dat in hun professionele statuut is vastgelegd. Mogelijk komt hierdoor het beeld naar voren dat schoolleidingen meer dwingend zijn in de invulling van het lesprogramma HLO - en dat de docent dientengevolge minder belangen toekent aan HLO - dan ze werkelijk zijn. Het zou eveneens interessant zijn om te weten of ze wel voor HLO professionalisering zouden kiezen als ze meer van hun autonomie gebruik zouden maken.

Ten vijfde bleek dat bij een van de interviewrespondenten bewustwording van bijscholingsbehoefte in HLO is opgetreden na het invullen van de enquête als voorbereiding op het interview. Mogelijk zijn hierdoor de antwoorden van alle geïnterviewden gekleurd en heeft het een positiever beeld gegeven aangaande de bereidheid zich te professionaliseren.

De docent is zelf verantwoordelijk voor zijn professionalisering. Daarbij heeft hij autonomie in de inrichting van het onderwijs en dus ook in HLO. Wellicht is het besef van autonomie op de achtergrond geraakt en geeft de docent redenen als

werkdruk en schoolbelang op om niet toe te komen diverse vormen van professionalisering. Dit komt de geconstateerde kloof tussen theorie en onderwijspraktijk niet ten goede. Daarbij onthoudt de docent zich van een belangrijke vorm van leren die ontstaat bij samenwerking in netwerken en docentontwikkelteams. Wanneer de docent zich (weer) bewust wordt van zijn autonomie, die hem in de gelegenheid stelt zelf keuzen in de inrichting van zijn onderwijs te maken, zal hij ook inzicht krijgen in zijn professionaliseringsbehoeften, en dan in het bijzonder in HLO-professionalisering. Hierbij staan hem voldoende mogelijkheden ter zijde, zoals in het geïnterviewde aanbod bleek.

In het onderzoek bleek dat docenten, en dan met name beginnende docenten, (nog) een kennistekort in HLO hebben. Als zij zich bewust zijn van een kennistekort zou een volgende stap zijn om naar de noodzaak voor professionalisering te kijken. Daarbij is het belangrijk dat er in enige mate consensus is over wat nieuwe kennis is en wat bekend wordt verondersteld als docenten eenmaal eerstegraads opgeleid zijn. Docenten zien echter het ontwerpen en verbeteren van HLO, zowel in vakdidactisch opzicht als voor wat betreft de vakinhoudelijke verdieping, amper als een vorm van professionaliseren. Dientengevolge *labelen* zij onvoldoende hun activiteiten als professionaliseringsactiviteiten en lijken zij ook onvoldoende zicht te hebben op het aanbod, niet alleen bij het aanbod van cursusdagen, maar met name ook bij het aanbod van vakdidactische en vakinhoudelijke informatiebronnen. Dat betekent dat docenten, en met hen de onderwijsinstuties, zeer gebaat zijn bij hernieuwde vormen van samenwerking. Hiervoor bieden *communities of practice* en *community of learners* veel gelegenheid.

Een voorwaarde is dan ook, en dit is dus een stellig advies, dat ook schoolleidingen deze belangen onderkennen en de docent autonomie teruggeeft bij de inrichting van het (literatuur-)onderwijs. Daarnaast kan een schoolleiding de docenten aanmoedigen binnen- en buitenschools de samenwerking op te zoeken. Autonomie en sociale interactie zijn immers belangrijke voorwaarden voor professioneel leren.

Tot slot is er een aanbeveling voor de aanbieders van professionaliseringsactiviteiten, met name bij de studiedagen. In het onderzoek bleek dat de HLO-onderdelen niet altijd structureel zijn gepland of niet als zodanig herkend worden door mogelijk geïnteresseerden, als de titel van de studiedag of van een lezing niet expliciet HLO-gerelateerd is (zoals de termen historische letterkunde en literatuurgeschiedenis wel aangeven). Mogelijk kunnen de aanbieders in het algemeen dus een beter overzicht geven van te verwachten professionaliseringsactiviteiten als (onderdelen van) studiedagen, maar hetzelfde geldt eigenlijk ook voor de relevante HLO-gerichte (wetenschappelijke) publicaties. Daarbij is het een voorstel gebruik te maken van de indeling, zoals deze gebruikt is bij professionele zelfstudie in hoofdstuk 3, namelijk vakdidactische activiteiten gericht op docenten, vakdidactische activiteiten gericht op lesmateriaal en vakinhoudelijke verdiepende bronnen. Alle genoemde aanbevelingen hebben alle het doel de professionaliteit van de docent Nederlands, en dan in het bijzonder in HLO, te waarborgen en te verbeteren.

Bibliografie

Baarda & De Goede 2001

D.B. Baarda & M.P.M. de Goede. *Basisboek Methoden en technieken. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek.* Groningen 91-93.

Bolsscher 2004

I. Bolsscher, J. Dirksen, H. Houkes & S. van der Kist. *Literatuur & fictie. Een didactische handleiding voor het voortgezet onderwijs.* Leidschendam 2004.

Bonset & Braaksma 2008

H. Bonset & M. Braaksma. *Het schoolvak Nederlands opnieuw onderzocht. Een inventarisatie van onderzoek van 1997 tot en met 2007.* SLO. 2008. Geraadpleegd 25 maart 2018 via [http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/slo_het_schoolvak_nederlands_opnieuw_ Onderzocht_2008.pdf](http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/slo_het_schoolvak_nederlands_opnieuw Onderzocht_2008.pdf)

Broekkamp & Van Houts-Wolters 2006

H. Broekkamp & B. van Houts-Wolters. (2006). *De kloof tussen onderzoek en onderwijspraktijk. Een overzichtsstudie van problemen, oorzaken en oplossingen.* Amsterdam 2006

CPS 2018

CPS. Studiedag Haal meer uit Literatuuronderwijs! 2018-06-14
Online geraadpleegd 1 juni 2018 via <https://www.cps.nl/academie-detail/1410/studiedag-haal-meer-uit-literatuuronderwijs/schedule#.WyJ5ES-YOCS>

Geljon 2008

C. Geljon in H. Bonset & M. Braaksma. *Het schoolvak Nederlands opnieuw onderzocht. Een inventarisatie van onderzoek van 1997 tot en met 2007.* SLO. 2008. Geraadpleegd 25 maart 2018 via http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/slo_het_schoolvak_nederlands_opnieuw_ Onderzocht_2008.pdf

Goosen 2007

H. Goosen (Red). Forum of arena: opvattingen over literatuuronderwijs. Een stand van zaken in 2007. *VON-cahier 1.* 2007.

Hogeschool van Amsterdam 2018

Hogeschool van Amsterdam. Module Oude Letterkunde. Geraadpleegd op 1 juni via <http://www.hva.nl/opleiding/leraar-nederlands-ma-dt/de-studie/studieprogramma/jaar-1/jaar-1.html>

Jansen & Bruinsma 2007

E. Jansen & M. Bruinsma. *Duale trajecten en zijinstroom: Studiemotieven en ervaringen van studenten van de lerarenopleiding in hun praktijkperiode.* Beleidsonderzoek Arbeidsmarkt en Personeelsbeleid Onderwijs. In opdracht van Ministerie Onderwijs Cultuur en Wetenschap: Groningen 2007.

Janssen e.a 2008

Janssen, Veldman & Van Tartwijk, 2008 In T.H.C. Witte & E.P.W.A.. Jansen. In search of the excellent literature teacher. An inductive approach to constructing professional teaching standards. In *Teachers and Teaching: theory and practice*. Routledge 21:5. 2015, 565-583.

Leraar 24 2018

Leraar 24. Lerarenredactie. Professioneel statuut.

Geraadpleegd 1 juni 2018 via <https://www.leraar24.nl/professioneel-statuut/>

LitLab 2018

Litlab.nl. Universiteit Utrecht 2018.

Geraadpleegd 1 juni via <https://litlab.nl>

Mantingh 2016

E. Mantingh. *Inventarisatie Vakdidactische nascholingen Nederlands opgesteld (niet-gepubliceerd)* 2016.

Meestringa & Ravesloot 2012

T. Meestringa & C. Ravesloot. *Het schoolexamen Nederlands in de tweede fase vo: uitkomsten van een enquête*. Enschede; SLO. 2012.

Meestringa & Ravesloot 2013

T. Meestringa & C. Ravesloot. Het schoolexamen Nederlands havo/vwo in kaart. *Levende Talen Tijdschrift*, 14 (2), 2013, 11-19.

Gravesteijn 2012

J. Gravesteijn. Red. *Inventarisatie van lacunes in het opleidings- en scholingsaanbod. Eindrapport*. Ministerie van OCW. 2012.

Geraadpleegd 25 maart 2018 via

<https://www.voion.nl/publicaties/inventarisatie-van-lacunes-in-het-opleidings-en-scholingsaanbod>

Mottart 2013

A. Mottart, A. In: R. Vanderlinde, I. Rots, M. Tuytens, K. Rutten, I. Ruys, R. Soetaert & M. Valcke (Red). *Essays over de leraar en de toekomst van de lerarenopleiding*. Gent 2013, 151-159.

Neijt e.a. 2016

A. Neijt, Th. Witte, P.A. Coppen, E. Mantingh & J. Oosterholt. (2016). *Manifest Nederlands op school. Meer inhoud, meer plezier, beter resultaat*. Vakdidactiek Geesteswetenschappen OU-RU-RUG-TilburgU-UL-UU-UvA-VU.

Geraadpleegd 25 maart 2018 via www.vakdidactieksw.nl

Nicolaas & Vanhooren 2008

M. Nicolaas & S. Vanhooren. *Het literatuuronderwijs in Nederland en Vlaanderen. Een stand van zaken*. Nederlandse Taalunie 2008.

Geraadpleegd 25 maart 2018 via

<http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/literatuuronderwijs.pdf>

Onderwijscoöperatie 2018

Onderwijscoöperatie *van, voor en door* de leraar.

Online geraadpleegd 1 juni 2018 via <https://onderwijscooperatie.nl/waar-staan-we-voor/ambitie/>

Peppelenbos 2017

C. Peppelenbos. Hoeveel boeken uit de canon moet een leraar Nederlands kennen? *Tzum Essays* 2017

Online geraadpleegd 1 juni 2018 via <https://www.tzum.info/2017/12/essay-hoeveel-boeken-canon-moet-leraar-nederlands-kennen/>

Peppelenbos 2018

C. Peppelenbos. Vanaf 2018 hoeven tweedegraads leraren minder te weten van literatuurgeschiedenis dan vwo-leerlingen. *Tzum Column* 2018

Online geraadpleegd 1 juni 2018 via <https://www.tzum.info/2018/04/column-vanaf-2018-hoeven-tweedegraads-leraren-minder-te-weten-van-literatuurgeschiedenis-dan-vwo-leerlingen/>

Pool 2015

I. Pool. *Continuing professional development across the nursing career. A lifespan perspective on CPD motives and learning activities*. Utrecht 2015.

Projectgroep Nederlands V.O. 2002

Projectgroep Nederlands V.O. *Nederlands in de tweede fase - Een praktische didactiek*. Bussum 2002.

Rooijackers & Graus 2008

P. Rooijackers & J. Graus (red.). *Literatuurgeschiedenis op de havo*. Sectie Nederlands van de Vereniging van leraren in Levende Talen. Goes 2008.

Scheeren & Van Dijk 2011

J. Scheeren & M. van Dijk. *Een levenlang leren door leerlingen en leraren in Nederland*. Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt. Den Haag 2011. Geraadpleegd 25 maart 2018 via <http://www.voion.nl/downloads/333278e7-74f2-48ce-b866-7669501a5b15>

Slings 2000

H. Slings. *Toekomst voor de Middeleeuwen. Middelnederlandse literatuur in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam 2000.

Slings 2008

H. Slings. Het waarom en hoe van historisch literatuuronderwijs. Karakterisering van literatuuronderwijs. *Von-cahier 1*. Taalunie 2008.

Geraadpleegd 25 maart 2018 via <http://taalunieversum.org/inhoud/von-cahier-1/het-waarom-en-hoe-van-historisch-literatuuronderwijs>

Slings 2014

H. Slings. *Meer goedopgeleide leraren in de schooltalen, actieplan*. Utrecht, Regieorgaan Geesteswetenschappen UU 2014.

SLO 2012

SLO. *Handreiking schoolexamen Nederlands havo/vwo; herziening n.a.v. het referentiekader taal*. Enschede 2012

Geraadpleegd 25 maart 2018 via <http://www.slo.nl/downloads/2012/handreiking-schoolexamen-nederlands-havo-vwo.pdf>

SLO 2015

SLO. *Curriculumspiegel Deel B: Vakspecifieke trendanalyse*. Enschede 2015.
Geraadpleegd 25 maart via
<http://downloads.slo.nl/Repository/curriculumspiegel-2015-deel-b.pdf>

Smits & Van Koeven 2013

A. Smits & E. van Koeven. Motiverende leesactiviteiten in de klas en de lezersidentiteit van de leraar. In D. Schram (red). *De aarzelende lezer over de streep. Recente wetenschappelijke inzichten*. 2013, 247-261.

Stichting Lezen Reeks 2013

Stichting Lezen. De aarzelende lezer over de streep. Recente wetenschappelijke inzichten. Red. D. Schram. *Stichting Lezen Reeks*. Deel 22. Delft 2013.

Stokking 2014

K. Stokking. *Bouwstenen van onderzoek in onderwijs en opleiding*. Universiteit Utrecht. 2014.

Universiteit Leiden 2017

Universiteit Leiden. Geraadpleegd 1 juni 2018 via
<https://www.universiteitleiden.nl/agenda/2017/12/identiteit-in-taal-nascholingsmiddag-opleiding-nederlandse-taal-en-cultuur-universiteit-leiden>

Uyttendaele 2018

J. Uyttendaele. Middel nederlandse literatuur voor het onderwijs. *Neerlandistiek*. 2018.
Geraadpleegd 3 juli 2018 via
<http://www.neerlandistiek.nl/2018/07/middel nederlandse literatuur voor het onderwijs/#more-25644>

Verboord 2008

M. Verboord in H. Bonset & M. Braaksma. *Het schoolvak Nederlands opnieuw onderzocht. Een inventarisatie van onderzoek van 1997 tot en met 2007*. SLO. 2008 70-74.
Geraadpleegd 25 maart 2018 via
http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/slo_het_schoolvak_nederlands_opnieuw_onderzocht_2008.pdf

VOION 2014

VOION. *Handreiking Professionaliseren. Richting geven aan professionalisering in VO-scholen door verbinding van praktijk en strategie*. Heerlen 2014.
Geraadpleegd 25 maart 2018 via <https://www.voion.nl/downloads/0c02eb9d-8ac8-42cc-b840-cc843e7a2629>

VO-raad 2016

VO-raad. *Actieplan: Meer ontwikkelruimte voor leraren en hervorming van de lerarenopleiding*. Vereniging van scholen in het voortgezet onderwijs. 2016.
Geraadpleegd 26 februari 2018 via <https://www.vo-raad.nl/nieuws/actieplan-meer-ontwikkelruimte-voor-leraren-en-hervorming-van-de-lerarenopleiding>

VO-raad 2016

VO-raad. *Actieplan voor het voortgezet onderwijs. Naar een aantrekkelijk lerarenberoep in een sterke sector*. Vereniging van scholen in het voortgezet onderwijs. 2016.

Geraadpleegd 26 februari 2018 via

https://www.vo-raad.nl/system/downloads/attachments/000/000/138/original/201604_Actieplansterkevo-sector.pdf?1475844264

VO-raad 2016-2017.

VO-raad. *CAO VO 2016-2017*. Online geraadpleegd 29 mei 2018 via

<https://www.vo-raad.nl/themas/cao-vo>

VO-raad 2017

VO-raad. *Professioneel statuut voortgezet onderwijs. Handreiking voor besturen en schoolleiders*. 2017

Geraadpleegd 26 februari 2017 via

https://www.voraad.nl/system/downloads/attachments/000/000/498/original/2017-Handreiking_professioneel_statuut voortgezet_onderwijs.pdf?1511511490

Witte 2008

T.C.H. Witte. *Het oog van de meester. Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Delft 2008. (Stichting Lezen reeks 12).

Witte e.a. 2008

T.C.H. Witte, G. Rijlaarsdam & D. Schram. Literatuuronderwijs en de ontwikkeling van leesmotivatie in de Tweede Fase. *Levende Talen Tijdschrift*, 9 (2), 2008, 19-30.

Witte e.a. 2009

T.C.H. Witte, G. Rijlaarsdam & D. Schram. Naar een gestructureerd curriculum voor het literatuuronderwijs. *Levende Talen Tijdschrift*, 10 (2), 2009, 24-34.

Witte & Mantingh 2016

T.H.C. Witte & E. Mantingh. *Boem! Paukenslag – Nieuw elan voor het literatuuronderwijs*. Handboek literatuuronderwijs 2017-2018.

Witte 2017

T.H.C. Witte. Enkele zorgwekkende ontwikkelingen aangaande het schoolvak Nederlands. *Vakdidactiek Geesteswetenschappen*.

Geraadpleegd 25 maart 2018 via

<http://www.neerlandistiek.nl/2017/06/enkele-zorgwekkende-ontwikkelingen-aangaande-het-schoolvak-nederlands/>

Witte e.a. 2018

T.H.C. Witte, E. Mantingh & M. van Herten. Doodtij in de delta: stand en toekomst van het Nederlandse literatuuronderwijs. *Spiegel der Letteren*, 59 (1), 2018, 115-143.

Bijlagen

Bijlage I Verzoek tot deelname	2
Bijlage II Vragenlijst enquête en resultaten.....	3
Bijlage III Interviews	16
Docent 1 RE	16
Docent 2 RD.....	19
Docent 3 RK	22
Docent 4 RL	25
Docent 5 RI	27
Bijlage IV Vakdidactische informatiebronnen gericht op docenten.....	30
Bijlage V Vakinhoudelijke informatiebronnen gericht op leerlingenmateriaal..	31
Bijlage VI Vakinhoudelijke informatiebronnen voor professionele zelfstudie ..	32
Bijlage VII Overzicht lezingen en workshop van HSN (2012-2017).....	33

Bijlage I Verzoek tot deelname

Beste collega,

Iedere leraar Nederlands moet up-to-date blijven in zijn vak. Of hij (of zij) veel leerlingen en klassen heeft of niet, bijblijven en verdiepen hoort erbij.

Hoe doet de leraar (havo/vwo bovenbouw) dit als het gaat om historische letterkunde en literatuurgeschiedenis? Daarover gaat mijn afstudeerscriptie.

Ik wil onderzoeken welke activiteiten de leraar onderneemt om zijn literaire kennis en vaardigheden uit te bouwen en te onderhouden. Het gaat met name om historische letterkunde tot 1880 en literatuurgeschiedenis en bij lessen aan de bovenbouw havo/vwo.

Wil je de enquête invullen?

Daarnaast wil ik bij docenten een diepte-interview afnemen om meer te weten te komen over de beweegredenen achter de formele en informele professionaliseringsactiviteiten. Als je wilt deelnemen aan het interview, wil je dan je mailadres aan mij doorgeven? Ik benader je dan individueel vanaf eind mei.

Dank je wel voor het meedoen!

Met vriendelijke groet,

Annemarie Reinders

gjm.reinders@gmail.com

Bijlage II Vragenlijst enquête en resultaten

Algemene vragen

Item 1 t/m 10 zie ook tabel A.

1. Ik ben een man/vrouw
Beginnende docenten
Geen man; 12 x vrouw
Ervaren docenten
4 x man; 12 x vrouw
2. Mijn leeftijd is ... jaar.
3. Mijn vooropleiding is: (hbo=groengearceerd)
  - A. Vmbo/mavo-
  - B. havo-
  - C. vwo-
  - D. mbo-
  - E. hbo 2de graads Nederlands-
  - F. hbo 1ste graads Nederlands-
  - G. bachelor Nederlands-
  - H. bachelor anders-
  - I. master Nederlands-
  - J. master of Education-
  - K. Anders, nl.
4. Ik ben ... jaren docent Nederlands.
5. Ik ben ... jaren docent Nederlands bovenbouw havo/vwo.
6. Ik heb de volgende klassen in dit huidige schooljaar:
A=havo 4-B=havo 5-C=vwo 4-D=vwo 5-E=vwo 6-F=Anders, nl.
7. Ik geef ... lessen van ... minuten in de bovenbouw.
8. Ik heb ... collega's Nederlands in de bovenbouw op mijn school.
9. Bijzonderheden van mijn school zijn (bv culturele diversiteit, nieuwe collega's of vakgroep):
10. Bijzonderheden in mijn carrière als leraar zijn (bv zij-instromer, onderbreking door andere baan):

Beginnende docenten (n=12):

Nr	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	v	23	I	5	0	A	4X50	8	Christelijk	-
2	v	24	CGIJ	1	1	AC	2x65	2	ICT, diversiteit	-
3	v	28	I J	4	3	CDE	12x45	6	Gymnasium	-
4	v	30	BEF	10	4	AB	8x60	3	begeleidingsuren	PABO, 2e gr, 1e gr
7	v	24	G	1	1	C	10x50	14	-	-
9	v	44	CEF	10	1	ABCD	17x50	7	5 ULO/3 HBO	Zij-instromer
11	v	26	CGHJ	5	5	AB	10x45	5	Reformatorisch	bijna klaar educ master
14	v	30	JK AlgLitWts, premaster Ned,	0	0	3	2x70	4	-	4,5 jaar gewerkt bij literaire organisatie
16	v	35	E	15	4	AB	6x60	1	kleine school, geen vwo-BB	-
22	v	35	CI J GK doct	12	2	AC	6x50	4	Incl VMBO	Eerste grader in VMBO
28	v	52	bedrijfseconomie	0	0	A	4x75	5	-	Zij-instromer
29	v	26	CEI	5	2	C	3x50	4		jong begonnen

Ervaren docenten (n=16):

5	v	54	I J	10	10	ABCDE	28x50	5	-	Zij-instromer
6	v	61	CI	33	33	ABD	10x50	3	erg divers qua samenstelling leerlingen, veel jonge collega's, sectie Ned 12 pers, cultuurprofiel, topsport, excellente school	-
8	m	31	J	10	7	DE	6x50	14	enkel 1e gr collega's	-
10	v	43	I	18	18	ACE	x50	3	-	-
12	m	41	I	13	9	CDE	9x50	10	Cat gymnasium	decaan
15	v	48	I J	6	6	BDE	12x50	4	-	dr historische letterkunde
17	v	31	I K postdoc lerarenopl K doct Ned taal	8	8	ABD	x60	3	Cultureel divers, Montessori	-
18	v	54	en lett	15	12	ABCDE	23x45	3	Prot-chr school	herintreder na 15 j
19	m	55	J	29	29	DE	6x60	2	Cat gymnasium	plaatsverv rector
20	v	50	FI	10	7	AB	10x50	6	Redelijk witte school met veel stadsproblematiek	Zij-instromer

									Overwegend behoudende docenten die graag en veel frontaal les geven en daar nog trots op zijn ook. Met als uitzondering één nieuwe collega en ik.	
21	v	58	FJ	30	9	ABC	0	4		maatsch werker, doc Ned, doc NT2, stafmw ow en ict, doc 1e gr
23	v	58	K doct Ned taal en lett	38	38	DE	15x45	3	Cat gymnasium, zeer klein, wit	Leidinggevend geweest Promotiebeurs, nu
24	m	40	I J	20	13	BDE	20x50	7	Veel jonge collega's	eerstejaars manager
25	v	54	I	15	6	ABCDE	20x40	3	Cultureel zeer divers	buitenonderwijs,ouderschap, zelfstandige
26	v	51	I	25	25	ABCE	13x50	3	-	Soms paar uur CKV
27	v	55	AEK doct sociale wts	7	6	ABCE	14x60	5	Witte school, doorgaans hoogopgeleide ouders	zij-instromer

Tabel A. Item 1 t/m 10. Uitgesplitst in beginnende en ervaren docenten.

Onderstaande items hebben betrekking op het lesgeven en toetsen van historische letterkunde vóór 1880, (een deel van) de literaire begrippen en literatuurgeschiedenis, samengevat onder de term *historisch literatuuronderwijs*, afgekort HLO.

Item 11 t/m 14 en 19-20 zie tabel B.

11. Op de havo op mijn school maakt HLO ongeveer ... % deel uit van het schoolvak Nederlands.
  12. Op het vwo op mijn school maakt HLO ongeveer ... % deel uit van het schoolvak Nederlands.
  13. Toetsing van HLO (met name literatuurgeschiedenis) maakt deel uit van:
A=Schoolexamen Nederlands-B=Culturele en kunstzinnige vorming (CKV)-C=Geïntegreerd literatuuronderwijs met Moderne vreemde talen (MVT)-D=Anders, nl.
E=Geen.
  14. Ik gebruik bij HLO de volgende lesmethode:
A=Eldorado-B=Laagland-C=website Literatuurgeschiedenis.nl-D=boekjes Tekst in context-E=Anders, nl.
- 15-18** Zie verder
19. Ik lees ten behoeve van HLO het volgende tijdschrift:
A=Geen-B=Madoc-C=Queeste-D=De 17de eeuw-E=De 18de eeuw-F=De 19de eeuw-G=Tijdschrift voor Nederlandse Taal en Letterkunde-H=Anders, nl.
  20. Ik lees ter voorbereiding op de lessen HLO de volgende websites.
A=Geen-B=www.schooltv.nl/literatuurgeschiedenis-C=www.lesplannenmiddeleeuwen.wp.hum.uu.nl-D=www.goudeneeuw.ntr.nl-E=www.npogeschiedenis.nl/ijzereneeuw-F=www.entoen.nu-G=www.dichtvorm.nl-H=Anders, nl.

Beginnende docenten:

Nr	11	12	13	14	19	20
1	10	30	A	E Lit in zicht	A	BCGHI

						Literatuurlijn.nl
2	0	5	A	C	A	BCEG
				D overgangstoetsen 4		
3	-	10		en 5	A	BCEFGHI LvdL
4	7	10	A		A	A
7	20	30	A		A	A
9	15	20	AD met reguliere toets	B	G	BCEGH
11	10	-	A	DE Lit in zicht Driestar	A	BCGH
14	?	20	A	CE Eigen project	A	BCEI dbnl.nl
16	10	-	A	CD	A	BCE
22	0	35	A	C	A	C
28	7	15	A	C	A	C
29	15	20	A	B	BC	BCDE

Ervaren docenten

5	5	10	D Geen	BD	A	BCI dbnl.nl
6	5	10	A	BE Dautzenberg, geschiedenis en theorie	A	BC
8	-	50	A	B	A	BC
10	20	20	A	B	A	ABDE
12	-	30	A	BCD	A	CEGH
15	10	15	A	BE Eigen materiaal	A	BC
17	5	5	A	CE Eigen materiaal	A	BCI dbnl.nl
18	15	20	A	CD	A	BCG
19	-	10	A	E Eigen materiaal	G	BCFH
20	5	8	A	B	A	BCI dbnl.nl
21	1	35	A	E Dautzenberg	A	BCG
23	-	30	A	C	A	B
24	10	10	A	BCE Dautzenberg	BCDEFG	BCEFG
25	0	10	A	CDE LI doen zelf onderzoek	A	C
26	10	20	A	CE Van MtotM,	A	BC
27	-	40	A	DE eigen syllabus	G	BCI dbnl.nl

Tabel B. Item 11 t/m 14 en 19-20. Uitgesplitst in beginnende en ervaren docenten.

Item	Stelling	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar		
	Antwoordmogelijkheid	1=nooit		2=soms		3=meestal		4=altijd		5=nvt			
15	Ik ontwerp de lessenserie ten behoeve van HLO zelf.	2	2	2	4	3	5	5	5	-	-		
16	Ik ontwerp een/enkele lessen ten behoeve van HLO zelf.	2	-	1	2	2	5	7	9	-	-		
17	Ik ontwerp samen met de collega's van de bovenbouw de lessen ten behoeve van HLO.	2	3	3	5	5	4	2	4	-	-		
18	Ik lees ter voorbereiding op de lessen HLO ... een tekst of een boek uit de periode vóór 1880.	-	1	6	5	4	7	2	2	-	1 n.i.		

	Stelling	1=geheel mee oneens		2=mee oneens		3=neutraal		4=mee eens		5=geheel mee eens		6=Opmerking/nvt	
21	Ik vind HLO een belangrijk onderdeel in het onderwijs aan de bovenbouw.	-	1	-	1	3	2	5	6	4	5	1	Havo alleen romantiek
22	Ik vind dat HLO niet in het schoolvak Nederlands past	3	10	8	4	-	2	1	-	-	-	-	-
23	Ik vind dat HLO een apart vak zou moeten worden in de bovenbouw.	1	6	7	8	1	1	3	-	-	-	-	Met MVT
24	Ik vind dat HLO samen met de andere moderne vreemde talen	-	5	4	8	6	2	2	1	-	-	-	-

	een apart vak zou moeten worden in de bovenbouw.												
25	Ik vind dat HLO meer uren in de havo-bovenbouw moet krijgen.	-	3	7	5	3	4	1	2	1	-	-	1x nvt
26	Ik vind dat HLO meer uren in de vwo-bovenbouw moet krijgen.	1	2	5	6	4	5	2	2	-	-	-	-
27	Mijn vakgroep moedigt mij aan me te verdiepen in HLO.	1	4	4	4	3	5	2	2	2	1	-	-
28	Ik besteed veel tijd aan de lessen HLO, in vergelijking met de andere domeinen van schoolvak Nederlands.	1	1	6	6	2	5	2	3	1	1	-	-
29	Ik heb plezier in het geven van HLO.	-	-	-	2	1	1	7	7	4	6	-	-
30	De eindtermen van HLO moeten specifieker worden.	1	1	2	8	4	3	5	3	-	1	-	-
31	De komende tien jaren moeten in heel Nederland dezelfde historische teksten van vóór 1880 aan bod komen in de lessen HLO.	7	10	5	5	-	-	-	1	-	-	-	-
32	Mijn vakgroep kiest eigenlijk altijd dezelfde teksten van vóór 1880.	1	2	4	8	3	-	4	5	-	1	-	-
33	Mijn vakgroep maakt voor ieder cohort havo en vwo een nieuwe keuze uit historische teksten van vóór 1880.	1	2	5	7	2	1	3	5	-		Weet ik niet	1x Om en om
34	Ik kies het liefst zelf welke historische teksten van vóór 1880	-	-	1	1	2	3	5	8	4	4	-	-

	aan bod komen in de lessen HLO.												
35	Ik behandel literatuurgeschiedenis het liefst chronologisch.	-	-	2	-	2	4	7	8	1	4	-	-
36	Ik behandel literatuurgeschiedenis het liefst thematisch.	2	2	4	7	4	6	2	1	-	-	-	-
37	Mijn kennis van de christelijke geschiedenis is voldoende om HLO te geven.	-	-	3	1	1	3	3	3	6	9	-	-
38	Mijn kennis van de klassieke geschiedenis is voldoende om HLO te geven.	1	-	2	1	3	3	3	4	3	8	-	-
39	Momenteel beoordeel ik mijn bekwaamheid met betrekking tot HLO als goed	-	-	-	1	6	2	5	8	1	5	-	-
40	Momenteel beoordeel ik mijn bekwaamheid met betrekking tot het schoolvak Nederlands als goed.	-	-	-	1		-	9	7	3	8	-	-
41	Mijn initiële opleiding tot leraar Nederlands heeft mij voldoende bagage meegegeven met betrekking tot HLO.	1	-	-	-	3	5	6	6	2	4	-	1x niet in doc-opl, wel in Ba

Hieronder staan stellingen over het historisch literatuuronderwijs. Geef aan in hoeverre je het hiermee eens bent.

Item	Stelling	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar		
	Antwoordmogelijkheid	1=nooit		2=soms		3=meestal		4=altijd		5=nvt			

42	Ik begeleid stagiaires van de hbo-lerarenopleiding Nederlands	9	9	2	6	-	1	1	-	-	-		
43	Ik begeleid stagiaires van de universitaire opleiding Nederlands (minor of educatieve master).	12	1	-	10	-	2	-	2	-	1x n.i.		
4	Ik heb contact met de docent(en) van de hbo lerarenopleiding Nederlands.	8	8	3	4	1	3	-	-	-	1x n.i.		
45	Ik heb contact met de docent(en) van de universitaire opleiding Nederlands (minor of educatieve master).	3	4	3	7	2	4	4	-	-	1x n.i.		

46. Ik volg momenteel de opleiding tot:

Beginnende docenten:

- 5x Educatieve master
- 2x Eerste graads Ned
- 5x Geen

Ervaren docenten:

- 2x Educatieve master
- 14x Geen⁵⁰

⁵⁰ Item 46 en 48. Een van de ervaren docenten heeft bij 46 geen ingevuld en bij 48 de educatieve master. Dit heb ik gecorrigeerd bij beide resultaten.

47. Naast de opleiding leraar Nederlands heb ik ook nog de opleiding tot ... gevolgd.

Beginnende docenten:

- 1x Pabo
- 1x Management in het onderwijs
- 1x Orthopedagogiek
- 1x Alg Lit wts
- 1x NT2
- 7x Geen

Ervaren docenten:

- 1x Taalwetenschappen
- 1x Contextueel leerlingbegeleider
- Kunstcoördinator
- Historische Letterkunde
- NSO leiderschap
- Pedagogie OU
- Manager, coach docenten
- Culturele antropologie
- Godsdienstwetenschap
- 7x geen

48. Ik volg momenteel de cursus:

Beginnende docenten:

- 1x CKV-didactiek
- 1x Formatief toetsen
- 10x geen andere cursus (naast eventuele eerstegraads Ned)

Ervaren docenten:

- 1x Taalbeschouwing bovenbouw
- 1x Coachen
- 1x Moderne geschiedenis na 1980
- 13x Geen

49. Ik heb (enkele) jaren geleden de cursus ... gevolgd.

Beginnende docenten:

- 1x Faalangstraining
- 1x Puberbrein, vakcoach 1 en 2, vakcoach 3-havo, differentiatie (één respondent)
- 1x CPS en APS (Onderwijsontwikkeling en advies)

Ervaren docenten:

- 1x Lezen voor de lijst
- Contextueel leerlingbegeleiding
- Diverse cursussen (antwoord respondent 21)

Item	Stelling	Aantal							
		≤ 5 jaar	> 5 jaar						
50	Ik heb in totaal jaarlijks ... studiedagen	3xGeen-2x?-2x2 1x3-1x5-1x10	1xGeen-1x?-2x1- 3x2-1x3-3x4-4x5						
		Nooit		Soms		Meestal		Altijd	
		≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar
51	Ik gebruik mijn studiedagen voor het	5	8	6	7	-	-	1	1

	verdiepen in HLO.								
52	Ik ga naar de jaarlijkse conferentie van Het Schoolvak Nederlands	8	4	3	10	-	2	1	-
53	Ik kies op de conferentie van Het Schoolvak Nederlands de items ten behoeve van HLO.	8	5	3	9	-	2	1	-
54	Ik ga ... naar de jaarlijkse studiedag Levende Talen	9	12	2	4	1	-	-	-
55	Ik kies op de studiedag Levende Talen workshops ten behoeve van HLO.	9	12	2	4	-	-	1	-
56	Ik ga ... jaarlijks naar een lerarendag/studiedag over de Nederlandse taal en letterkunde.	6	5	5	8	-	2	1	1
57	Ik kies op de lerarendag/studiedag over de Nederlandse taal en letterkunde de items ten behoeve van HLO.	6	8	4	7	1	1	1	-

58 Mijn laatst gevolgde cursus/workshop/studiedag was over het onderwerp:

Beginnende docenten:

- Tekst in context, Nescio
- Lezen voor de lijst
- Oplossingsgericht werken
- Examentraining
- Literatuur lezen in dialoog
- Gastvrijheid op een open dag
- De praktijk van gepersonaliseerd leren
- Lesson study methodiek

Ervaren docenten:

- Differentiëren
- Taalwetenschap in het vo
- Hsl pecha cucha
- Leesvaardigheid
- Dag van het Literatuuronderwijs
- ICT
- Willem de Merode
- Personeelsbeleid
- Aansluiting VO-HBO
- Werken met apps in de les
- Leerlijnen Ned. herzien
- De superschool
- Taalgericht vakonderwijs
- Literatuur over WO1
- Werk van Nescio

Item	Stelling	Ja		Nee		Binnenkort		Anders			
		≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar		
59	Ik heb de cursus over de literaire ontwikkeling van leerlingen (Lezen voor de lijst van Theo Witte) gevolgd.	3	5	8	6	1	-	-	5x in verdiept		
		0-4 uren		5-8 uren		9-12 uren		13-16 uren		Meer, nl >40 uren	
		≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar
60	Ik besteed gemiddeld jaarlijks ... (aantal) uren aan bijhouden van en verdiepen in HLO	3	-	4	8	2	2	2	3	1	3

		Te weinig		Voldoende		Te veel			
		≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar		
61	Ik vind dat er ... aanbod is voor verdieping in HLO.	4	6	7	9	-	-	1 nvt	1x geen oordeel
		Nooit		Soms		Meestal		Altijd	
		≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar	≤ 5 jaar	> 5 jaar
62	Ik kijk uit naar een training/workshop/cursus over HLO.	2	5	6	8	1	2	3	1

63. Ik kijk uit naar een specifieke training/workshop/cursus over:

Beginnende docenten:

- Leesmotivatie bevorderen
- Literatuuronderwijs
- Het manifest met literatuuronderwijs
- Young adult romans
- *Gamification*
- Digitalisering
- Alle vakonderdelen
- Taalkunde, gedifferentieerd
- Vaardighedenonderwijs
- Projectmatig werken
- Geen scholingsbehoefte 5x

Ervaren docenten:

- Actualiseren van historische teksten
- Thematische aanpak [van literatuuronderwijs]
- Literatuuronderwijs
- Actuele moderne letterkunde
- Digitale leer/hulpmiddelen voor HSN
- Gedifferentieerd werken
- Differentiëren en samenwerkend leren
- Spreekvaardigheid en beoordeling
- Schrijfvaardigheid
- Geen scholingsbehoefte 5x

Onderstaande items zijn bedoeld voor leraren die langer dan 5 jaar HLO geven. Geef aan in hoeverre je het met de stelling eens bent.
Ervaren docenten:

Item nr	Stelling	Geheel mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Geheel mee eens	Opmerking/nvt
64	In de eerste jaren was mijn kennis van de christelijke geschiedenis voldoende om HLO te geven.	-	2	2	2	10	
65	In de eerste jaren was mijn kennis van de klassieke geschiedenis voldoende om HLO te geven.	-	4	2	4	6	
66	In de eerste jaren had ik het gevoel dat ik nog niet voldoende wist van HLO.	5	3	4	4	-	
67	Ik heb in de eerste jaren veel tijd aan de voorbereiding van de lessen HLO besteed.	1	2	2	7	4	
68	Terugkijkend op de eerste jaren beoordeel ik mijn bekwaamheid van toen met betrekking tot HLO als goed.	-	3	2	8	3	
69	Ik besteed nog steeds veel tijd aan HLO in vergelijking met de andere domeinen van het schoolvak Nederlands.	-	8	5	2	1	
70	Ik ben in de loop van mijn carrière steeds bekwaamer geworden in HLO.	-	1	3	10	2	

Dit is het einde van de enquête. Hartelijk dank voor het invullen.

Wil je deelnemen aan een individueel interview van maximaal 1 uur om dieper op vragen uit de enquête in te gaan? [\[1\]](#)

Mail naar gjm.reinders@gmail.com

Annemarie Reinders

<http://www.surveio.com/survey/d/G9U5Q4R4O7G9F2S3A>

Bijlage III Interviews

Docent 1 RE

Man, WO-opgeleid, zij-instroom na het 40ste levensjaar, vijf jaar ervaring HLO

Vragen aan geïnterviewde

I Inhoud onderwijs & vooropleiding

RE is zij-instroomer. Heeft wel Nederlands gestudeerd en kwam daarna bij een uitgever en andere bedrijven in de communicatietraining terecht. Hij heeft een aantal jaren geleden de overstap naar het voortgezet onderwijs gemaakt. Tussen het eerste en tweede opleidingsjaar lag een periode van vijf jaren. Toen ging hij definitief naar een school.

1. Vind je HLO leuk en belangrijk?

Inleidend gesprek: RE heeft een bijzondere belangstelling voor literatuur. Hij is zelf leerling van deze Vrije School geweest en kent de antroposofische visie en onderwijsmethode, waarbij de ontwikkeling van leerlingen centraal staat. Culturele ontwikkeling vindt men hier belangrijk. Vijf maal per jaar is er een periode met een themaweek. In de eerste twee jaren staan verhalen, sprookjes en vertellen in de aandacht en dat is minder schriftelijk gericht; daarna is het onderwijs meer op de literatuur zelf gericht. Dan begint men met Renaissance, 18de eeuwse romanliteratuur en 19de eeuwse literatuur met de Max Havelaar. Ook bij de havo. Tot en met de derde klas zitten alle leerlingen ongedifferentieerd (vmbo-havo-vwo) bij elkaar in de klas, met veel verrijkingsonderwijs dat nog niet is gericht op exameneisen. In het derde jaar werken de leerlingen wel in tempogroepen. Pas in de vierde klas werkt men met PTA. Lezen neemt een belangrijke plaats in, en het schrijven van een boekverslag. Vaak wel klassikaal docerend begin. Daarnaast is in de vakles ruimte voor lezen, het is niet meer vanzelfsprekend voor leerlingen om te lezen. Voor hogere klassen is er ook eigentijdse literatuur. De periodes zijn daar echt voor bedoeld. De derde klas heeft drie themaweken, de vierde heeft er vijf met poëzie en Middeleeuwen, de vijfde klas heeft Moderne literatuur en de Tachtigers en de zesde heeft wereldliteratuur, historisch en actueel. Percentages in enquête (voor havo en vwo beide 50 % literatuuronderwijs: ongeveer de helft voor 1880, inclusief de Tachtigers en helft daarna). Teksten zijn gemengd en staan voor leerlingen vast. Schrijvers Vondel, Hooft of Van Edén behandelt hij klassikaal, heel docerend, met fragmenten voorgelezen en besproken. Dat is vaststaand. Daarnaast eigen werk kiezen uit Tachtigers en uit bulkboeken van Middelnederlands in vertaling lezen. Bv Beatrijs wel fragmenten in het Middelnederlands, Karel en Elegast ook met de beroemde slaapkamerscène hardop voorlezen en de leerlingen moeten proberen dit te vertalen. En dan ook zelf lezen en verdiepingsopdrachten maken.

2. Hoe bepaal je wat je wilde doen in de klassen?

Ik was zelf leerling hier en dus bekend met het type onderwijs (AR: Vrije School). Ik ben in de derde klas als docent begonnen met 17de eeuwse literatuur. Meteen aanbieden en dit is wat ik kan. Ik heb het afgestemd op mijn eigen bagage, de les paste in het leerplan van dat jaar.

3. Maak je zelf je HLO-materiaal? Waarom wel/niet? (tijd/kwaliteit/bevlogenheid. Relateert dit aan de grootte van je aanstelling?) *In die eerste weken moest ik er echt wel veel voor doen. Ik ben die eerste weken als een speer gaan vormgeven en omdat ik heel veel al kende kon ik dit doen, ik was in feite al wel voorbereid. Ik moest wel zelf werkvormen bedenken. (AR: Zijn er verschillen met andere docenten hier?) Nee, oppervlakkig wel.*

4. Kan je aangeven op welke wijze jouw vooropleiding invloed heeft op je bekwaamheid voor HLO & hoe je jezelf blijft bijscholen? Waarom denk je dat?

(AR: je beoordeelt je eigen bekwaamheid als neutraal in de enquête, terwijl je vwo-opgeleid bent. Hoe komt dat?) Mijn vader was ook leraar, ook bij de andere stage wist ik waar mijn zwakke punt lag, ik moet eigenlijk veel vertrouwen hebben in mijn eigen bagage, de eigen literatuur hielp mij hier naar binnen. Het ontbreken van didactiek en taalkunde en zo moest ik nog opbouwen, dat was mijn onzekere stuk. In presentaties [tijdens de opleiding] ben ik af en toe chaotisch, de structuur verzandde soms. Dat is het risico van erg literair ingesteld zijn. Dus rest meer in te lezen voor mij.

(AR: Legt de school nadruk op bijvoorbeeld leesvaardigheid?) Nee, de visie van antroposofie is het laten leren van kinderen, afhankelijk van hun leeftijdsfase, ze hebben bepaalde behoeften, en hier sluit het leerplan op aan. De school is niet overdreven kritisch bij een vak als Nederlands of dat de leerlingen op het gewenste landelijke

niveau zitten. Dat meet de school niet. Het is in feite een mandaat aan de sectie om te zorgen dat dat wel voor elkaar komt. We moeten dus wel weten van elkaar wat we doen.

5. Hoe zag in het begin van je carrière HLO eruit? Hoe verschilt dat van nu?

In het begin was het nog echt doceren, zo was ik begonnen. Nu denk ik er meer over na. Ik heb een heleboel verteld en laten zien, en wat gaat er nu bij de leerlingen leven aan eigen onderzoeksvaardigheid en eigen interesses? Dat ben ik nu aan het doen. Leerlingen doen zelf onderzoek. Dat gaat heel leuk. Bv zelf een toneelstuk maken of onderzoek doen naar middeleeuwse muziek of mystiek. Ze krijgen geen cijfers maar ik kijk of de inzet getoond is, presentatie voldeed, beoordeling als goed voldoende of niet.

6. Ben je opgevoed met Bijbelse of klassieke geschiedenis? Kan je aangeven op welke wijze deze kennis de interpretatie van de moderne literatuur beïnvloedt? (bekwaamheid andere deelgebieden).

Door dit schooltype en het bovengemiddelde opleidingsniveau van mijn ouders. Ze hebben beide het gymnasium gedaan. Ik ben echt ingebed in de literaire wereld. Dat was voor mij heel normaal. Ik merkte pas later dat ik meer wist dan anderen. Ik ben blij dat ik daar naar terug ben gegaan door het begin wat ik hier heb gemaakt.

7. Mijn respondenten melden vrijwel unaniem tegen het landelijk reguleren van aanbod van historische teksten voor 1880 te zijn. Dus geen uniformiteit. Dat kan betekenen "ieder voor zich" (ik vraag me namelijk oprecht af of dit voor leerlingen wenselijk is of niet), zie jij hierin een voor- of nadeel?

We werken met Lezen voor de lijst, nu zijn er veel meer lijsten, vroeger had iedere docent zijn eigen canon. Nu gebruik ik Lezen voor de lijst om de leerlingen een bepaalde kant op te sturen en ze op weg te helpen. Ze kiezen veel hetzelfde want ze letten erg op elkaar met titels. Deze school laat los over welke canon in welke klas, zolang het voldoet aan het vrijeschoolleerplan, dat is belangrijker dan het landelijk leerplan voor literatuurkennis. Literatuurgeschiedenis voor havo is geen verplichting, alleen het schoolexamen, maar de werkwijze is al vanaf de derde klas dat we op vwo niveau literatuur doen, ipv van op havo- of mavoniveau. De lat ligt vrij hoog voor de inhoud van de literatuurlessen. (AR: ken je ook het dialogisch lezen van Tanja Janssen? Kent RE niet, hij krijgt kort uitleg). Interessant hoor, in de vakles staat al de reflectie voorop, ook in de boekverslagen. Ik wil niet alleen een interessante analyse terug zien, maar ook of de reflectie voldoende is. Wil je me meer laten weten?

(AR: Heb je tips voor zij-instromer?) Dat is moeilijk te zeggen. Ergens goed in zijn is misschien het enige, dat je in alle startproblemen die je hebt, moet helpen. Je moet er ook weer niet te serieus in staan. Je moet niet van leerlingen verwachten dat ze leuk vinden wat jij leuk vind. Luchtig brengen waar het luchtig mag zijn. Is handig bij literatuur, dat kan daar bij. Maar de rest is ook saai en machinaal, het heeft zoveel meer kanten waar je je persoonlijke visie kunt laten zien dan het alleen maar vaardig maken van mensen. Mijn tip zou zijn: zoek naar de sterke kanten van jezelf in het vak en buit die zo goed mogelijk uit.

II Bijscholing

8. Wat doe je aan bijscholingsactiviteiten op het gebied van HLO? Heb je aanvullingen op de vragen in de enquête m.b.t. bijscholing?

Geen tijdschriften, wel websites. Zelfstudie ligt voor de hand dat ik daar wat aan doe. Dit jaar ga ik voor het eerst mondeling examen afnemen. Daar ligt nog een enorme uitdaging om meer titels te leren kennen. Ik moet me snel voorbereiden. Daar heb ik nog veel werk in te verzetten. Dan kom ik niet toe aan dingen buiten de deur die heel interessant zouden kunnen zijn. Simpel omdat ik de tijd hiervoor niet heb. Helaas wel. Met de sectie moet je dit wel afspreken. Is wel sporadisch, we zien elkaar te weinig in vergaderingen, is een veel gehoorde klacht. We gaan meer op de lopende dingen in dan echt inhoudelijk overleg. Helaas wel. We lenen tips aan elkaar uit, maar verdiepen ons niet, hoe jammer ook. Dit is de realiteit.

9. Als je meer tijd zou hebben, zou je bijscholing er dan anders uitzien? Of ligt dit aan het aanbod van buitenaf dat niet voldoet?

Veel meer lezen, ja veel meer lezen. Nu zit ik aan de grens van mijn eigen literairecanon-kennis, dus die moet ik gaan uitbreiden. Ik heb een hele tijd kunnen teren op alles wat ik al kende en wist. Nu moet ik vanwege het feit dat ik een examenklas heb veel meer doen. Op zich niet onprettig maar ik heb er ook wel tijd voor nodig. Havoklassen, dat lukt me wel, maar veel vrouwelijke auteurs [moderne letterkunde] die ik nog niet gelezen heb. Toen ik begon was ik hier überhaupt niet in thuis. Havoleerlingen kijken wel naar elkaar, de mediatheek is niet zeer vernieuwend, dus daar staan vaak al bekende boeken. Daar zit niet het meest actuele spul tussen. Leerlingen zijn niet eierzuchtig en pakken het bekende spul. Ik ben er wel volop mee bezig.

10. Gebruik je literatuurgeschiedenis.nl of juist andere sites? Waarom wel niet? Wat werkt goed, wat kan beter?

Ja, lezenvoordelijst.nl en literatuurgeschiedenis.nl

11. Maak je gebruik van materiaal dat op Face Book staat? Wat werkt goed, wat kan beter?

12. Werk je samen aan materiaal met collega's en zo ja, wat houdt dat exact in?

In de eerste twee leerjaren zijn er geen vakdocenten, maar eigen docenten met eigen programma's. Vanaf de derde klas is het meer centraal gecoördineerd door de sectie. Is dus geen doorlopende leerlijn. Maar de derde is ook nog niet gedifferentieerd in de vakles, maar wel op tempo, basis-midden en midden-snel. Dan zijn de leerlingen in de vaklessen alvast voorgesorteerd.

13. Zou het meerwaarde hebben om met een universitair docent of wellicht HBO docent contact te kunnen leggen op dit gebied om inhoud te kunnen overleggen en actuele visies te kunnen achterhalen? (als voorbeeld hoofse en voorhoofse literatuur).

Ik ben nog niet formeel begeleider geweest. Wel heb ik met een andere collega een docent begeleid. Nog niet heel veel gedaan. Nul komma nul contact met andere docenten van de universiteit. Ik zou het wel wenselijk vinden, maar ik zou niet weten wanneer. Of meer, waarover. Bv dialogisch leren had ik nog niet van gehoord. De uitstroom van universiteit is gestopt. Met dat ik van Blackboard afging, ben ik niet meer gaan zoeken en dan is het een kwestie van, ja als je niks meer leest hoor je ook niet meer veel. Zou ik wel willen, ik krijg wel spul van de uitgever gestuurd, van de universiteit zou ik ook wel willen. (AR: ik heb als student een aantal opdrachten ter voorbereiding gekregen om te kijken waar het onderwijs zich momenteel bevindt, met allerlei websites en artikelen.) Als je als docent alleen al zo'n rijtje opdrachten kan inzien, geeft dat al veel informatie. Ja, dat zou mooi zijn, dat is een gemakkelijk manier om met docenten te delen van die informatie. Lijkt me heel leuk idee, zeker.

14. Ik doe onderzoek naar professionaliseringsactiviteiten van leraren Nederlands met betrekking tot HLO. Wil je nog zelf iets toevoegen in relatie tot het doel van mijn onderzoek of dit interview?

Docent 2 RD

Vrouw, WO opgeleide docent : 4 jaar ervaring HLO

Vragen aan geïnterviewde

Inleidend gesprek: Het onderscheid havo en vwo is belangrijk vanwege de eisen voor vwo van drie werken lezen. Dat is het enige. Verder doen we op havo alleen Middeleeuwen. Als een van de acht boeken in havo BB lezen ze een middeleeuws werk, hertaald maar wel met een oorspronkelijk tekstfragment. Ze lezen dan Tekst in Context-boekjes en ander vertaald werk. We zijn net begonnen, met keuze uit zes werken. Leerlingen geven presentatie, moeten zich verdiepen in de tijd en stukje Diets verwerken in de presentatie, dan moeten ze dit voordragen. Presentatie ook echt aankleden, en verdiepende achtergrond. Dit is de enige toetsvorm. Het lag hier al, maar we hebben er aan gewerkt. Docententeam is nl heel erg veranderd. We hebben het project op de schop gegooid, waarbij inhoud nu belangrijker is dan de vorm. Ik weet niet hoelang ze het hier al doen. Praktijk leerde wel dat we aanpassingen moesten doen. we hebben dan wel wat introductie met hoorcollege-achtige informatie. Wat filmpjes, maar geen methode. Allemaal eigen materiaal.

I Inhoud onderwijs & vooropleiding

1. Vind je HLO leuk en belangrijk?

Zie 3.

2. Hoe bepaal je wat je wilde doen in de klassen?

Zie 3.

3. Maak je zelf je HLO-materiaal? Waarom wel/niet? (tijd/kwaliteit/bevlogenheid. Relateert dit aan de grootte van je aanstelling?)

Ik heb me er wel echt in moeten verdiepen. Ik vond het vak Middeleeuwen op de opleiding echt afschuwelijk. Ik heb het vak gehad in de bachelor, maar ik liep gewoon tegen dat Middel Nederlands aan. Nu vind ik het echt heel leuk, want nu weet je wat meer en je komt er een beetje los van. Het zijn wel heel interessante perioden en voor leerlingen is het ook leuk om te lezen. Je kan er veel uithalen.

4. Kan je aangeven op welke wijze jouw vooropleiding invloed heeft op je bekwaamheid voor HLO & hoe je jezelf blijft bijscholen? Waarom denk je dat?

Mijn vader is geschiedenisleraar en toen heb ik met hem een hele middag gezeten en heb jij materiaal wat ik kan gebruiken. Ik wil ook graag dat ik het historisch juist neerzet, omdat ze het ook al bij geschiedenis hebben gehad. Dus leerlingen weten dan al wat. Maar het heeft wel tijd gekost voor mij. En nu kun je het omdat je het al voor de vierde keer doet, en heb ik ook wat materiaal en de introductielessen. Maar toch blijf ik daar aan sleutelen. Ja, dat doe ik ieder jaar wel weer.

5. Hoe zag in het begin van je carrière HLO eruit? Hoe verschilt dat van nu? We werken met periodes, in 6-8 weken, dus in projectvorm. Het eerste jaar ging ik mee met de docent van havo-4, wat hij deed. Maar nu ik in het vierde jaar zit kan ik echt wel zeggen dat ik steeds meer durf te zeggen dat we het anders gaan doen. Dus ik kan zeggen dat mijn invloed groter wordt. Er zijn collega's die pas later de eerstegraads hebben gehaald, dus ik zit wel langer in de bovenbouw. Gezamenlijke ervaring is dus heel kort. Maar je gaat meer met elkaar dingen opzetten, je kunt veel meer eigen inbreng hebben. Bij vorige collega's stond het meer vast. Nieuwe mensen en nieuwe ideeën, frisse blik. Afgelopen jaar het hele PTA op de schop genomen. Dat vind ik wel heel leuk, het wordt wel meer eigen, ja. En steeds minder vanuit de methode, maar nu vanuit de actualiteit. Dat is wel heel leuk.

(AR: hoe pak je die actualiteit, heb je een handvat?) Het wisselt heel erg, bv Zondag op Lubach of De Kwis. We oriënteren ons ook op een nieuwe methode. Nadeel van een methode is dat het na twee-drie jaar gedateerd wordt. Dat is zo jammer.

6. Ben je opgevoed met Bijbelse of klassieke geschiedenis? Kan je aangeven op welke wijze deze kennis de interpretatie van de moderne literatuur beïnvloedt? (bekwaamheid andere deelgebieden) Mogelijk de vraag in de enquête verkeerd gelezen. Ze heeft de eigen bekwaamheid mager beoordeeld. Ja dat klopt wel. Ik heb geen geschiedenis gehad dus ik vind mijn eigen bekwaamheid en basiskennis is voor mijn gevoel heel summier. En inmiddels weet ik wel aardig wat van de middeleeuwen maar als we een andere stroming gaan behandelen moet ik weer opnieuw beginnen. Christelijk niet, want ik ben christelijk. Die basis is er zeker, maar als je me vraagt wat ik allemaal weet, dan vind ik mijn kennis van de geschiedenis te beperkt. Daar moet ik me echt weer in verdiepen (herhaalt dit).

7. Mijn respondenten melden vrijwel unaniem tegen het landelijk reguleren van aanbod van historische teksten voor 1880 te zijn. Dus geen uniformiteit. Dat kan betekenen "ieder voor zich" (*ik vraag me namelijk oprecht af of dit voor leerlingen wenselijk is of niet*), zie jij hierin een voor- of nadeel? *ik zie voor- en nadelen. Ik vind het heel fijn dat je als docent wat vrijheid en wat keuzes hebt, maar ik kan me ook voorstellen dat je het heel divers kan worden, zeker voor een havo waar geen ondergrens en geen eisen zijn. Dat je wel een bepaalde periode verplicht stelt, of een stroming, maar dat de keuze voor het werk vrij is. Ja, een bepaalde periode kan belangrijk zijn, maar de meeste scholen en collega's vallen terug op de bekende werken, de canon, Maar of je het verplicht moet stellen, ik ben wel voorzichtig, ja, wel een bepaalde periode, maar ik vind het jammer dat men op de havo geen ondergrens stelt. Maar je hebt maar twee jaar en acht boeken. Dat heeft te maken met die eindtermen. Op vwo hetzelfde, drie werken voor 1880. Ze lezen een middeleeuws werk en allemaal de Gijsbrecht. Tot vorig jaar ook klassikaal de Max Havelaar. Maar je hebt in de vierde maar een vakles per week over, dus dan is de Max Havelaar geen goed idee. Dat kost te veel tijd. want je moet wel samenlezen, anders werkt het niet. Maar nu wel iets als Fabriekskinderen of Bontekoe. En we hebben een extra stap ingebouwd, een werk van voor 1940. De rest is dan vrije keuze van leerlingen. Het gat is te groot van 1880 tot nu. Dat is goed voor sommige leerlingen. Ook daar geen methode. Groepsopdracht in A4, mondeling in A5 en we zijn nu een WON school geworden (wetenschapsoriëntatie Nederland) en nu moeten ze een onderzoek doen naar een roman voor 1940 doen. en een oude letterkundetoets op basis van een eigen reader. Maar dat verandert ook, want de vorige collega was erg op de jaartallen, maar wij willen zien dat je een stroming kunt plaatsen en de auteurs daarbij en dat je een werk kunt herkennen. Dat is allemaal eigen materiaal. Ik ben ook won-coördinator hier op school geworden, maar we staan nog helemaal aan het begin. Het is echt om leerlingen met onderzoek te laten doen, niet antwoord geven, maar dat ze in v6 het gevoel hebben dat ze naar de universiteit kunnen. Dat ze echt onderzoek kunnen doen. maar het is nog een hele lange weg. We hebben ook een denktank, en ik ben net met de cursus begonnen. Zes middagen en huiswerk en onderzoek doen, ongeveer 50 uur in een half jaar. Maar zelf eerst ervaren en dan leerlingen laten doen. Toch heel pittig. Ik krijg wel ruimte op school.*

II Bijscholing

8. Wat doe je aan bijscholingsactiviteiten op het gebied van HLO? Heb je aanvullingen op de vragen in de enquête m.b.t. bijscholing?

Ik ben wel aan het denken gezet door de vragen in de enquête, misschien wil ik wel een studiedag of een workshop volgen. Ik heb me er nooit zo in verdiept. Ik ben wel aangesloten bij Vakta en Medilex en ik heb het nooit hierover voorbij zien komen. Ze zullen er geheid zijn. (AR: er is niet zoveel aanbod tussen een congresdag met een-twee uurtjes HLO of een 20-urige cursus per week op de universiteit.). Nee, dat is dus heel jammer, mijn kennis is ook niet zo groot. ik zou wel heel graag een congresdag willen doen, even gericht op. En hoe breng je die historische letterkunde in de lessen Ned. We behandelen het wel bij geschiedenis, maar hoe doe je dat dan. Hoe verwerk je dat in literatuurgeschiedenis en gekoppeld met opdrachten. Zowieso is het heel lastig dat je verschillende vaardigheden moet behandelen in eht schoolexamen en dat je alles aan bod moet laten komen. Dit is maar een heel klein onderdeel van het vak, en dat is met alles. (AR: nu nadruk op leesvaardigheid). Ja, maar nu dus nadruk in een periode. Daarna niet meer. En alles moet aan bod komen. We zijn echt aan het puzzelen. We zaten wat scheef, te weinig leesvaardigheid in schoolexamen. We hebben wat meer nadruk gelegd. Maar dat is wel jammer, want literatuur is heel leuk, en schrijfvaardigheid. En debatteren. Dat willen we allemaal heel graag doen, balans zoeken is lastig. Ja, dan gaat de schoolleiding weer zeggen dat er verschillen zijn, tussen schoolexamen en centraal examen is te groot. Ja. Dan verdedigen we ons ook, want er zijn te veel onderdelen die wel in het schoolexamen zitten en niet in het centraal, dus eigenlijk kun je niet vergelijken. Je wilt leerlingen goed voorbereiden op een goed niveau. Het blijft een zoektocht.

9. Als je meer tijd zou hebben, zou je bijscholing er dan anders uitzien? Of ligt dit aan het aanbod van buitenaf dat niet voldoet?

10. Gebruik je www.literatuurgeschiedenis.nl of juist andere sites? Waarom wel niet? Wat werkt goed, wat kan beter?

11. Maak je gebruik van materiaal dat op Facebook staat? Wat werkt goed, wat kan beter? Ik kijk wel eens, ik maak heel af en toe gebruik, steeds meer voor onderbouwklas, maar nog helemaal niet voor HLO. Is een mooie stap om iets te delen.

12. Werk je samen aan materiaal met collega's en zo ja, wat houdt dat exact in? *Per periode gaan we even zitten wat we moeten doen, wat al loopt en zo meer. Niet specifiek over onderwerpen.*

Het kan wel zijn dat we verschillende lessen maken. Het PTA is er, voor alle klassen hetzelfde, maar we willen de vrijheid hebben om te zeggen ik ga het zo doen en een andere collega doet het weer anders. En dat vinden we ook allemaal heel belangrijk. De zelfgemaakte reader is hetzelfde voor alle klassen, maar we doen het als docenten wel allemaal iets anders. Dat moet ook kunnen. De stappen staan vast, maar de invulling maak je gewoon zelf. Dat werkt uiteindelijk het fijnst.

13. Zou het meerwaarde hebben om met een universitair docent of wellicht HBO docent contact te kunnen leggen op dit gebied om inhoud te kunnen overleggen en actuele visies te kunnen achterhalen? (als voorbeeld hoofse en voorhoofse literatuur).

Ja, misschien wil ik dat wel. Ik heb in een werkgroep gezeten tussen hbo en havo om de aansluiting te verbeteren voor het vak Ned. Veel te breed en ik miste de focus. Het is misgelopen, maar in Amersfoort zijn ze er volop mee bezig. Voor Ned. is het heel lastig en al die opleidingen doen iets anders en willen iets anders. Moet voorbereidend zijn op hbo. Ligt toch telkens aan de middelbare school. Iedereen vult het anders in. Kwam net van de grond. Maar ik sta open voor contact. (AR: noemt voorbeeld hoofse-voorhoofse) Ik gebruik het ook nog. (AR het lijkt moeilijk om als docent op de hoogte te blijven van nieuwe inbreng. Noemt tweede voorbeeld dialogisch leren lezen van Tanja Janssen). Die ken ik ook niet. In mijn ppt gebruik ik nog hoofse en voorhoofse. Maar dat heb ik zelf in mijn eerste jaar gehad. En dan verdiep ik me daar niet voldoende in. Lezen voor de lijst werken wij ook mee, dus die is ook heel bekend. Ja, dat is toch weer vaak het gebrek aan tijd waar je op uitkomt. Heel veel mensen zouden wel willen. En natuurlijk zouden wij ook wel alles op de schop willen gooien, alles weer anders. Van alles ontwikkelen, maar ja, daar zou je dagen vrij voor moeten krijgen. Als je nou meer tijd zou hebben: nu bezig met WON. Wat ik heel fijn vind is alles inhakend op de actualiteit. Dan moet je af van de methode die al vijf jaar oud is. Ik gebruik de vos Reinaert als vergelijking met maatschappijkritiek. Kijk naar Lubach, naar De Kwis, wat ik het liefst doe en wat leerlingen aanspreekt. Als je heel ideaal, dat is voor leerlingen heel belangrijk. Het is ver van hun bed, maar dat moeten ze gewoon leren. Ik stimuleer dat ze zich verdiepen in het nieuws en in de teksten die in het eindexamen komen allemaal uit de krant. Als je met materiaal kan inhaken, zou fantastisch zijn. (doelt op actualiteit in methode).

14. Ik doe onderzoek naar professionaliseringsactiviteiten van leraren Nederlands met betrekking tot HLO. Wil je nog zelf iets toevoegen in relatie tot het doel van mijn onderzoek of dit interview?

Docent 3 RK

Vrouw, WO opgeleide docent, 10 jaar ervaring HLO.

Vragen aan geïnterviewde

I Inhoud onderwijs & vooropleiding

1. Vind je HLO leuk en belangrijk?

Heel leuk, maar er is veel te weinig tijd in het vak Nederlands. Voor V4 3 uur, V5 2 uur, en V6 na de kerst 3 uur. Bij literatuur ligt echt mijn hart, niet alleen bij historische letterkunde maar ook bij modern. Ik ben zelf modern letterkundige en ik vind het heel leuk om de leerlingen daar iets over te leren. Geen combinatie, maar blokken, middeleeuwen en Renaissance als project, geïntegreerd, leerlingen doen onderzoekje, 7 titels (4 ME en 3 REN) en met een groep onderzoek doen naar titels en dan presenteren aan elkaar. De docent schetst dan de kaders, dus wel inleidende colleges als kapstok en daarna kleine opdrachten. Onderzoek naar ene periode en boek lezen van andere periode en essay over schrijven. Sluit aan bij drie boeken voor 1880. Is vaststaand lijstje, praktisch, in klassensets op school. Verandert niet veel, mogelijk weer kijken naar Tekst in Context, nu geen tragedie, wel graag weer opnemen. Klucht van de koe, Spaansche Brabander en Warenar, van middeleeuwen is dat Sinte Brandaan, Beatrijs, Karel en Elegast, en Reinaert.

2. Hoe bepaal je wat je wilde doen in de klassen?

In het begin zat ik op een andere school, daar hoefde de leerling alleen een boek lezen en er een opdracht bij te maken. Mogelijk is dat nu wel veranderd. Deze manier van werken is erg fijn, is nu voor het vierde jaar, sluit meer aan bij de leerlingen, bekijft meer, eerder was het vogelvlucht, nu meer de diepte in, de breedte missen ze wel, dat vind ik jammer, maar ze onthouden wel wat ze lezen. Dat is merkbaar bij het mondeling, de eerste lichte V6 van het afgelopen jaar, er is meer blijven hangen. Meer onthouden. Dat is wat je wilt, dat ze iets onthouden. Aan havo geeft RK geen les, ligt ook aan de samenstelling van de sectie, daar is ook het project Duizend jaar Vermaak. Van middeleeuwen tot heden, is door een collega zelf ontwikkeld. Duizend jaar in periodes verdeeld, over lln verdeeld, hoe vermaken mensen zich toen en nu, ook primaire tekst, kan van alles zijn, werkstuk maken, hele tekst wel krijgen, is wel bijzonder, meteen voor de lijst. Wij vinden het waardevol dat lln op de havo ook ermee in aanraking komen. LLn vinden het niet altijd even leuk, vinden het saai, als je het op de havo gaat aanbieden dan wel projectmatig, anders niet verkocht. Presentatie houden op vermakelijke manier, bv lyrisch gedicht, filmpje, stukje toneel. Dat is wel heel leuk.

3. Maak je zelf je HLO-materiaal? Waarom wel/niet? (tijd/kwaliteit/bevlogenheid. Relateert dit aan de grootte van je aanstelling?)

4. Kan je aangeven op welke wijze jouw vooropleiding invloed heeft op je bekwaamheid voor HLO & hoe je jezelf blijft bijscholen? Waarom denk je dat?

Ik heb zelf gymnasium gedaan, t/m 4^e Grieks en eindexamen Latijn. En een universitaire opleiding, dus ik ben heel bekend met klassieke teksten. Ik gaf mezelf een 4 ipv 5, omdat ik getwijfeld heb om mezelf hoger te scoren. Ik durfde me niet een 5 te geven, beetje bescheiden, maar het zit wel goed, ja hoor. Misschien onderschat ik dat, dat het voor mij zo vanzelfsprekend is, o ja.. Ja, die thema's komen natuurlijk terug van de mythologie, bv Mulisch Twee vrouwen, nou, ja, dan weet ik wel hoe het werkt. (AR: Weten leerlingen dat je zo geschoold ben?) Lln vragen dit weleens, zeker in onderbouw, leerlingen waren verbaasd dat ik gym heb en dan voor de klas ga staan. nou ja, Ja, ik vind het heel leuk, ja geld verdienen, waarom dan in vredesnaam het onderwijs in? Maar goed, studiegenoten verdienen in de culturele sector niet veel meer, ik ben LD, ik mag niet klagen. Bij wiskunde is het wel een groot verschil. Je moet iets doen wat je leuk vindt toch?

5. Hoe zag in het begin van je carrière HLO eruit? Hoe verschilt dat van nu?

6. Ben je opgevoed met Bijbelse of klassieke geschiedenis? Kan je aangeven op welke wijze deze kennis de interpretatie van de moderne literatuur beïnvloedt? (bekwaamheid andere deelgebieden)

Mijn eindexamen ow was Aeneas van Vergilius, dat kwam terug in al die verhalen, en dat was voor mij gesneden koek, bij de Gijsbrecht, hoef ik me er niet op te storten, alhoewel, toen ik begon hier merkte ik echt dat ik Schoolnederlands weer moest ophalen, hoe zat het ook weer precies. Ik sta graag boven de stof en ik heb echt hard gestudeerd, in die eerste drie jaar harder gestudeerd dan de leerlingen, echt vat krijgen op de stof, vond ik best lastig, was ik best onzeker, en dan dacht ik hoe zat het ook al weer, en uiteindelijk merk je dat je veel meer weet, maar dat heb ik echt moeten ervaren. Ik hoor dat vaker.

Ik was een broekie toen ik kwam, was 25, en had leerlingen van 19-20. ik moest me echt bewijzen, nu weet ik het wel, ik voelde me in het begin helemaal niet zo bekwaam. Ik ging 's avonds van alles lezen, ik was heel onzeker

en dacht, zo meteen komt er iets wat ik niet weet. Nu weet ik wel te zeggen, ik zoek het even voor je op. Maakte gebruik van materiaal van Laagland, was op zich prima, niet heel uitgebreide docentenhandleiding dus veel zelf uitzoeken, wel traditioneler les geven, dus meer voorbereiden en veel vertellen. Ik wilde weten wat de leerlingen lezen, dat las ik ook en dan had ik thuis al de vragen gemaakt. Ja, ik ben nu veel meer ontspannen. Ik vertel ook veel gemakkelijker voor de groep. Ja ja, ik kan veel gemakkelijker voorbeelden ophalen of wat leerlingen eerder gezegd hebben en dat gaat veel beter.

7. Mijn respondenten melden vrijwel unaniem tegen het landelijk reguleren van aanbod van historische teksten voor 1880 te zijn. Dus geen uniformiteit. Dat kan betekenen "ieder voor zich" (ik vraag me namelijk oprecht af of dit voor leerlingen wenselijk is of niet), zie jij hierin een voor- of nadeel?

Ik noemde al de zeven onderwerpen, is natuurlijk al de canon, ja dat is zo. Is beschikbaar, ja wel kijken op de DBNL, maar dit zijn wel de standaard werken. Tekst in Context heel fijn materiaal, dan lezen ze de primaire teksten. Ook wel voor V4, en Lezen voor de lijst en literatuurgeschiedenis.nl. Niet helemaal zelf bedenken, maar ook wel sprokkelwerk. Ik ben coördinator van v4, collega's schieten er op, dan bijschaven. Andere docenten doen vrijwel hetzelfde. Was wel anders vóór dit project, allemaal je eigen ding. Nu hebben we het samen bedacht. Leerlingen gingen met tegenzin naar literatuurlessen. Toen zijn we er samen voor gaan zitten, ik heb het uitgewerkt, we staan er met zijn allen achter. Twee toetsvormen, essay is 75% en presentatie 25%, is 1 PTA cijfer. Rubric als beoordelingsinstrument.

II Bijscholing

8. Wat doe je aan bijscholingsactiviteiten op het gebied van HLO? Heb je aanvullingen op de vragen in de enquête m.b.t. bijscholing?

(AR: Tot mijn verrassing, geen tijdschriften, bijna niemand. Voorbeeld Slings, hoofs en voorhoofs.) Bv Madoc, ik lees het gewoon niet, nu hebben we een mooi strak omkaderd plan en het werkt goed. (AR: Word je wat losser?) Nou, het is ook tijdgebrek, in de waan van de dag komt het er gewoon niet van. Ik moet ook lessen voorbereiden en ik doe momenteel OGW, vorm van didactiek. Dat is redelijk nieuw, paar jaar geleden getraind, nu zelf training gegeven train-de-trainer, nu zelf, heel leuk om te doen, maar het kost heel veel tijd. Dat betekent dat mij tijd in andere dingen gaat zitten, redelijk arbeidsintensief. Project, mag ook Maar eigenlijk vind ik literatuur hartstikke leuk en dat mag niet losgelaten worden, maar ik lees wel Onze Taal, ligt op de deurmat en dat lees je dan wel. Ik gebruik de sites in de les, maar niet vermelding van nieuwe dingen. Maar je krijgt weleens mail van dbnl met nieuwsbrief. En Lezen voor de Lijst gedaan, dus zicht op bepaalde methode, ben ik ook heel enthousiast over.

9. Als je meer tijd zou hebben, zou je bijscholing er dan anders uitzien? Of ligt dit aan het aanbod van buitenaf dat niet voldoet?

Ik zou best wel wat meer vakspecifieke kennis voor Nederlands willen opdoen, in Nijmegen is een hele leuke masterklas voor ULO-docenten, op moderne letterkunde, college door mijn afstudeerbegeleider, leek me wel leuk dat soort dingen meer te doen. Ik zit nu meer op didactiek, maar het is natuurlijk ooit begonnen met letterkunde. Scholen focussen op leesvaardigheid vanwege grote discrepantie tussen school- en eindexamencijfers. Ja van boven af dus ook druk uitgeoefend. Bv lezing van Reinaert maar school heeft liever dat je naar training examentraining gaat. (AR Wil je nog meer doen?) wel te weinig aanbod (enq) je zou natuurlijk heel leuk zijn een hele dag te hebben en dan met collega's bij elkaar brainstormen en dan dingen te ontwikkelen en wat input. UVA maatwerk, oja, oerleuk, het is niet zo urgent. Zou zonde zijn als het verdwijnt, als je vwo diploma hebt dat je wel wat kennis hebt van je voorland. Zou zonde zijn, ja. (havo wel weer) eindtermen neutraal. Wel goed dat het beschreven is, iets op papier, het is niet dat we daar actief mee bezig zijn.

10. Gebruik je literatuurgeschiedenis.nl of juist andere sites? Waarom wel niet? Wat werkt goed, wat kan beter?

11. Maak je gebruik van materiaal dat op Face Book staat? Wat werkt goed, wat kan beter?

De leraar Nederlands, ik kijk weleens op, post ook wel eens goede tip, ik kijk ook wel op de drive, staan mooie dingen op voor lesmethode. Is af en toe wel geneuzel, ik moet wel filteren. Staan ook hele nuttige dingen op mooi lesmateriaal delen.

12. Werk je samen aan materiaal met collega's en zo ja, wat houdt dat exact in?

Zie 9.

13. Zou het meerwaarde hebben om met een universitair docent of wellicht HBO docent contact te kunnen leggen op dit gebied om inhoud te kunnen overleggen en actuele visies te kunnen achterhalen? (als voorbeeld

hoofse en voorhoofse literatuur). *Wel contact met U-doc maar ik stuur wel een opdracht naar hem, dan kan hij dat gebruiken voor studenten. Wel enige uitwisseling, maar meer niet.*

14. Ik doe onderzoek naar professionaliseringsactiviteiten van leraren Nederlands met betrekking tot HLO. Wil je nog zelf iets toevoegen in relatie tot het doel van mijn onderzoek of dit interview? *Heb je alles kunnen zeggen? Wat misschien leuk zou zijn, ik ben nu heel tevreden over het project wat we doen, maar ik kan me voorstellen dat we daar weer verandering in brengen. Iets leukere werkvormen, of bv de Burggravin van Vergi, zou leuk zijn als je daar iets meer aanbod in hebt, dat je ieder jaar iets anders doet.*

Docent 4 RL

Vrouw, HBO opgeleide docent, 15 jaar ervaring HLO

Vragen aan geïnterviewde

I Inhoud onderwijs & vooropleiding

RL is al 20 jaar docent en geeft 15 jaar aan de bovenbouw les, zij het onbevoegd. Zij is nu bezig met de eerstegraads opleiding aan de hbo, laatste jaar. Deed havo-4 en -5. Is het onderwijs nu meer aan het aanscherpen.

(AR: zij is geselecteerd op het feit dat ze korte ervaring zou hebben in de bovenbouw. Dat blijkt niet zo te zijn. Hiermee heb ik in dit onderzoek geen hbo-opgeleide docent met een beperkte ervaring in HLO.)

1. Vind je HLO leuk en belangrijk?

Ik houd heel erg van geschiedenis en literatuur.

2. Hoe bepaal je wat je wilde doen in de klassen?

Zie 3.

3. Maak je zelf je HLO-materiaal? Waarom wel/niet? (tijd/kwaliteit/bevlogenheid. Relateert dit aan de grootte van je aanstelling?)

Ik werk hier nu 10 jaar. Vorige school was HLO meer college geven, klassikaal een werk lezen, bv Marike. Hier meer vanuit de leerling bezig, wel kleine blokjes college, maar vooral de leerling aan het werk met 1000 jaar vermaak van Ineke Hurkmans. Dit heeft ze integraal overgenomen. Groepjes leerlingen adopteren een periode en moeten werkjes lezen. Ze moeten hierover een presentatie geven een aangeven op welke wijze het werk zich verhoudt tot de maatschappij van toen. Dit is hartstikke leuk. Dit project staat al zo lang en nog niet van afgeweken. Het bevalt goed. Het is eigen materiaal. Secundaire literatuur gebruiken we literatuurgesch, schooltv en dbnl. Leerlingen mogen zelf kiezen. (AR heb je meer didactiek meegekregen?) XX was meer een docent van vertellen, heel veel aanreiken. Het was heel veel werk, het zat niet op hele wilde werkvormen. Onze werkvorm vind ik heel goed, om leerlingen zelf in zo'n periode te laten duiken. We laten ze een creatieve draai aangeven. Er komen mooie producten uit. Maar ik denk dat ze de tijdlijn niet meekrijgen: oh, dat is een reactie op de periode hiervoor. Dat krijgen ze niet mee. Dat is wel jammer. (AR ga jij dit nog aanbieden?) Ja, zeker voor vwo.

4. Kan je aangeven op welke wijze jouw vooropleiding invloed heeft op je bekwaamheid voor HLO & hoe je jezelf blijft bijscholen? Waarom denk je dat?

Door de master heb ik veel meer input, natuurlijk door XX vooral. Ik vond dit het mooiste vak van de opleiding. Historische letterkunde is gewoon een verplicht onderdeel en in hele korte tijd wordt er een heleboel doorheen gejast. Ik houd van geschiedenis en ik houd van literatuur. Ik had heel graag nog meer colleges daarin gehad. En wat ik daarvan meeneem dat ik nu andere werken heb leren kennen en dat ik denk, wat zitten we in het zelfde vijvertje te vissen qua werkjes. Ik zou wel wat meer, nou ja, aan de andere kant denk ik dat je voor havo 4-5 niet te veel moet willen. Met zijn allen zo'n werk lezen is niet meer van deze tijd, ben ik bang, hoe leuk je het ook vindt. Op het vwo is het wel anders. Ik ga wel meer combineren met de taalkundige vakken, bv geschiedenis van het Nederlands, en andere werkjes (teksten). Maar het vak is al weer twee jaar geleden.

5. Hoe zag in het begin van je carrière HLO eruit? Hoe verschilt dat van nu?

Zie antwoord 3: RL werkt al 10 jaar met dit project. Nieuwe mensen hoeven zich hier niet helemaal in te leven, want je hebt het gehad in de studie. En het programma ligt klaar. Meeste mensen vinden dit wel leuk. Het is alleen lastig de leerlingen mee te krijgen: geschiedenis is ook een stom vak, dat heb ik niet voor niets laten vallen. Maar als ze er mee bezig zijn, vinden ze het best wel leuk. Maar er moet veel vanuit de docent komen, ja, op de havo wel. Ik vind de vwo leerlingen minder leuk, dus ik heb het afgehouden. Maar mogelijk wel volgend jaar, omdat het inhoudelijk veel meer is. De vwo-leerling is veel geslotener. De havo-leerling zegt gewoon wat hij vindt.

6. Ben je opgevoed met Bijbelse of klassieke geschiedenis? Kan je aangeven op welke wijze deze kennis de interpretatie van de moderne literatuur beïnvloedt? (bekwaamheid andere deelgebieden).

Zie antwoord 4: houdt van geschiedenis en literatuur.

7. Mijn respondenten melden vrijwel unaniem tegen het landelijk reguleren van aanbod van historische teksten voor 1880 te zijn. Dus geen uniformiteit. Dat kan betekenen "ieder voor zich" (ik vraag me namelijk oprecht af of dit voor leerlingen wenselijk is of niet), zie jij hierin een voor- of nadeel?

Ik vind wel dat we ze wat van de canon moeten meegeven, ze zullen zelf niet iets pakken van de ME, en ouders ook niet. Ik zou de canon wel goed vinden, net zoals je ze nu meegeeft welke grote schrijvers er inde moderne tijd meegeeft. Ja, je zou ze wel wat grote namen mee kunnen geven. AR: Kijk je nog naar de eindtermen? Nee, die zijn zo globaal, dat geeft ons alle ruimte.

II Bijscholing

8. Wat doe je aan bijscholingsactiviteiten op het gebied van HLO? Heb je aanvullingen op de vragen in de enquête m.b.t. bijscholing?

Ja, met collega's gaan zitten en aan de slag, onze ideeën bundelen. En ik wil nog wel enkele vakken gaan volgen aan de universiteit. Aandacht voor HLO had ik altijd al, is een doorgaande lijn, omdat ik van geschiedenis houd. Dag van de literatuur of zo, maar dat is vooral modern. Ik kan me niet herinneren dat daar HLO inzat.

9. Als je meer tijd zou hebben, zou je bijscholing er dan anders uitzien? Of ligt dit aan het aanbod van buitenaf dat niet voldoet?

Ja, ik wil een paar vakken door het jaar/door de jaren heen. Thuis staat er niet om te springen dat ik nog weer ga studeren. Maar als ik er weer een cursus bijdoe, ja, dan gaat dat afvallen van bv sport, of iets dat ik er bij doe. Ik wil zeker een vak doen, bv een contractvak. (AR: Dat is een behoorlijke belasting. Er zit niet zoveel tussen een losse dag en zo'n cursus). Als ik meer tijd zou hebben. Ja, dan zou ik het makkelijker doen en ook sneller. Omdat ik het heel leuk vind, vind ik het geen probleem dat het tijd kost. Ik vind het wel een zware taak in combinatie met gezin en werk, maar dat is omdat ik het heel leuk vind. (AR: wat maakte dat je weer ging studeren?) De inspectie gaat moeilijker doen, en ik vind de bovenbouw hartstikke leuk. Omdat te verstevigen ben ik het gaan doen, en om de inspiratie. Maar ik heb kinderen in de puberleefstijd en ik dacht dat gaat wel lukken, maar die hebben ook aandacht nodig. Dus het is wel zwaar.

10. Gebruik je literatuurgeschiedenis.nl of juist andere sites? Waarom wel niet? Wat werkt goed, wat kan beter?

11. Maak je gebruik van materiaal dat op Face Book staat? Wat werkt goed, wat kan beter? Vooral werkvormen. Niet met HLO, daar zit te weinig ruimte in ons pakket. Dat komt nog wel een keer.

12. Werk je samen aan materiaal met collega's en zo ja, wat houdt dat exact in?

Ik ga met collega's zitten en sparren. Het project is het kindje van de collega. Ik denk dat zij het niet heel leuk vind als we dit schrappen. Maar ik vind het niet raar om volgend jaar eens te zeggen dat we iets anders gaan doen, of wat andere werkjes. Dan zou het kunnen dat ik zelf een voorzet geef.

13. Zou het meerwaarde hebben om met een universitair docent of wellicht HBO docent contact te kunnen leggen op dit gebied om inhoud te kunnen overleggen en actuele visies te kunnen achterhalen? (als voorbeeld hoofse en voorhoofse literatuur).

In de opleiding heb ik voldoende contact.

14. Ik doe onderzoek naar professionaliseringsactiviteiten van leraren Nederlands met betrekking tot HLO. Wil je nog zelf iets toevoegen in relatie tot het doel van mijn onderzoek of dit interview?

Het zou leuk zijn als er wat meer aangeboden wordt. Laat XX maar meer workshops geven door het land, en Frits van Oostrom. Maar ja, dat zal wel heel duur zijn.

Docent 5 RI

Vrouw, HBO opgeleid, tussen de 5 en 20 jaar werkervaring

Vragen aan geïnterviewde

I **Inhoud onderwijs & vooropleiding**

1. Vind je HLO leuk en belangrijk?

Ja, het maakt uit of je het hebt over havo of vwo, want ik vind beide belangrijk, maar voor vwo meer. Al vind ik wel dat havo enige kennis moet hebben van de klassieke geschiedenis.

2. Hoe bepaal je wat je wilde doen in de klassen?

Ik ben HBO-opgeleid tweedegraads, daarna heb ik in deeltijd de eerstegraads op de hoge school gedaan. Ik ben wel master of education, maar niet of arts, dan mis je een van die titels. (AR: Ga je als hbo-er anders te werk?) Ik gok van wel. Ik heb me wel veel ingelezen. Ik heb wel op hoog niveau les gekregen van docenten van de universiteit. Maar ik heb via het hbo het diploma gekregen. Ik ben sowieso iemand die vanuit de praktijk werkt. Eerst tweedegraads en onderbouw, maar wel meteen ook bovenbouw lesgegeven. Ik was toen ook in opleiding en heb mijn graad gehaald. Ik heb dus andere route gekozen, niet eerst theoretisch. Ik ben ook meteen les gaan geven, ook kennis meteen gebruiken in de les, voor bepaalde doelgroepen. Relatie met de praktijk is veel sterker in de hbo. Laatste deel, die eerstegraads, heeft veel minder relatie met onderwijs. Vakdidactisch is het heel weinig eigenlijk. Het inhoudelijke vak HLO ging niet over hoe je nou les gaat geven.

3. Maak je zelf je HLO-materiaal? Waarom wel/niet? (tijd/kwaliteit/bevlogenheid. Relateert dit aan de grootte van je aanstelling?)

Voor vwo gebruiken we Dautzenberg. Voor havo is er eigenlijk niet iets op de markt wat toegesneden is op de havoleerling. Of het gaat te diep, zoals de methode van Dautzenberg, of het is te fragmentarisch, te vluchtig, dus dan maken we het zelf maar. Eldorado vind ik niet zo heel erg goed, veel fragmenten, maar ook niet wat ze nu echt moeten weten. Daar zit bv ook geen literatuurgeschiedenis in, en op havo ben je wel verplicht om daar een draai aan te geven. De eindtermen zijn niet heel breed, je mag eigenlijk heel veel zelf kiezen. De eindtermen zijn nu zo algemeen dat je kennis moet nemen van. Ik zou het wel willen dat er vermeld is welke werken er sowieso behandeld moeten worden. welke periodes. (zit je aan een canon te denken?) ik denk a.d.h.v. periodes dat er je er voorstellen voor werken bij moet krijgen, zodat je kan kiezen uit soorten literatuur, zoals geestelijk of juist wereldlijk. Je moet wat keuzes hebben.

4. Kan je aangeven op welke wijze jouw vooropleiding invloed heeft op je bekwaamheid voor HLO & hoe je jezelf blijft bijscholen? Waarom denk je dat?

Ja. Ik ben christelijk opgevoed en ik merk wel dat dat heel handig is als je het hebt over geschiedenis of motieven. Ook van wie je historische letterkunde hebt gekregen in je opleiding. Het is ook hoe ik het onderwijs geef hoe kinderen het weer ervaren. Ik weet wel dat de professor van wie ik les heb gehad, dat dat heel inspirerend was. In verbanden leggen, daar heb ik in mijn onderwijspraktijk ook van geleerd. Hoe leuk het ook kan zijn. Dat probeer ik over te brengen.

5. Hoe zag in het begin van je carrière HLO eruit? Hoe verschilt dat van nu?

Dat is wel heel verschillend. De eerste school waar ik les gaf was het heel klassiek: de docent stond voor de klas en gaf les. Dat heb ik zo overgenomen. Soms was het zelfs vermoeiend, dan ging je zelf vertellen en de rest lag achterover. En dan een toets nadien. Op de vorige school was het echt vrijheid blijheid en daar was literatuur ook echt een apart vak. Samen met Engels, Frans en Duits. Die uren waren onderdeel van literatuur, ik had dan een uur in de week. Heel vluchtig. De vakdocent ging dan dieper op de stof in als dat nodig was. En de grote lijnen voor een groter taalgebied. Dit was vaak vooraf niet doorgesproken. Er waren wel uniforme opdrachten maar het aanbieden was verder niet afgestemd. Nu heb ik zelf iets gemaakt weliswaar in overleg en iedere docent doet iets in zijn les. Er moet nog wel wat veranderd worden. Het was een grote shock voor leerlingen die nog niet gewend zijn om te krijgen: dit moet je doen. En die opdracht was een uitdaging, op meer gebieden dan alleen maar intellectueel. Samen werken, zelf plannen, deadlines stellen, zelf keuzes maken. Dat had ik ook expres gedaan. Die eindtermen waren zo algemeen en dan geeft het ook ruimte om die softte vaardigheden te oefenen. In de andere vakken krijgen ze veel klassikaal werk, het was dus wennen.

6. Ben je opgevoed met Bijbelse of klassieke geschiedenis? Kan je aangeven op welke wijze deze kennis de interpretatie van de moderne literatuur beïnvloedt? (bekwaamheid andere deelgebieden).

Het gaat hier om HLO. Wat je vanaf je beroepsopleiding tot in de klas doet, daar gaat het om. Hoe ga je te werk. Iedereen gaat zijn eigen programma maken. Die vrijheid is fijn. Moet je dat wel fijn vinden? Moet iedere docent het zelf bepalen, voor ieder cohort en iedere docent zijn eigen keuze?

Ja, er zijn nog steeds schrijvers die heel veel met motieven werken. Dan kan je er niet omheen dat je ook de Bijbel aanhaalt en dat je geschiedenis erbij betreft. Dan moet je ook aan intertekstualiteit doen. Het is vanzelfsprekend, maar niet meer voor de leerlingen. Weet je als docent voldoende? Daar zul je op de havo minder last van hebben. Het speelt echt en vooral bij vwo. Zij hebben vaak al in de eerdere klassen de klassieke verhalen gehad. Dat is al voorbij gekomen. Dat is zonde als je daar niks mee doet. Maar het zit niet in de basisopleiding voor de docent Nederlands, dan moet je misschien de universitaire studie doen. Ik weet het niet.

7. Mijn respondenten melden vrijwel unaniem tegen het landelijk reguleren van aanbod van historische teksten voor 1880 te zijn. Dus geen uniformiteit. Dat kan betekenen "ieder voor zich" (ik vraag me namelijk oprecht af of dit voor leerlingen wenselijk is of niet), zie jij hierin een voor- of nadeel?

Vervolg 3. Je bent wel tegen, maar je wilt wel meer aanwijzingen. Ja, het is nu zo algemeen, dat je allemaal wel wat er mee kan doen. Wat maakt nu dat dat onderdeel zo belangrijk is voor je eindtermen? Want het staat wel in de eindtermen, maar vervolgens is er geen richting aan gegeven. Wat is het eindpunt? Als we maar weten wat het minimale is wat in het aanbod moet zitten. Nu is het zo geformuleerd dat het een gewoon soort kennismaking mag zijn, maar zonder kaders. Dat maakt het zo groot maar ook een beetje onbelangrijk.

II Bijscholing

8. Wat doe je aan bijscholingsactiviteiten op het gebied van HLO? Heb je aanvullingen op de vragen in de enquête m.b.t. bijscholing?

Ik heb geen extra bijscholing meer gevolgd sinds mijn eerstegraads opleiding. Die heb ik in 2010 afgerond. Ik ben bezig het onderwijs goed neer te zetten. Aan de andere kant word je wel gedwongen om je hierin te verdiepen als je die lessen goed neer wilt zetten.

9. Als je meer tijd zou hebben, zou je bijscholing er dan anders uitzien? Of ligt dit aan het aanbod van buitenaf dat niet voldoet?

Ik laat het maar bij wat ik al weet, dat is het meest praktische. Want uiteindelijk zie je dit niet in het eindexamen terug waar ze worden afgerekend. Los van wat ik vind of het nog verder moet gaan, of het meer moet worden. Er wordt nu voor gekozen om het niet zo veel vorm te geven, dus is het niet zo heel belangrijk. (moet je je meer verantwoorden als het belangrijker wordt?) Ja, in zekere zin wel. Als het belangrijker wordt moet je dat ook in je lessen laten zien.

10. Gebruik je www.literatuurgeschiedenis.nl of juist andere sites? Waarom wel niet? Wat werkt goed, wat kan beter?

Je kunt als docent een programma maken op de site. Ken je die mogelijkheid. Ja, toch niet gekozen. Was praktisch een heel gedoe om het te regelen. Misschien wel handig, maar ik had de tijd niet om dat te doen.

11. Maak je gebruik van materiaal dat op Facebook staat? Wat werkt goed, wat kan beter? Ik kijk wel eens maar ik heb niets gebruikt. Ik kijk niet naar dat geneuzel over spelfouten.

12. Werk je samen aan materiaal met collega's en zo ja, wat houdt dat exact in?

Als wij samen een opdracht maken kijken we eerst naar welke doelen we willen bereiken. Ook voor havo ligt die vraag er. Welke doelen willen we specifiek met literatuur bereiken? Dus dan ga je het wel samen hebben over dat boek en hoe willen we dat dan bereiken? Heeft eigen programma ontwikkeld. Inhoudelijk goed ingelezen in de onderwerpen, het idee dat ik toen had is wel redelijk origineel wel hier en daar inspiratie van andere opdrachten van andere scholen. Voor leerlingen is er veel te kiezen. Dan is het fijn dat zo'n eindterm niet vastligt, want dan heb je al snel je doel bereikt, als er enigszins aan gewerkt is. Voor havo is een van de eerste doelen dat ze op een of andere manier de teksten waarderen, in plaats van een cijfer te halen voor een toets om over te gaan. Ze moeten zich ergens door laten inspireren.

13. Zou het meerwaarde hebben om met een universitair docent of wellicht HBO docent contact te kunnen leggen op dit gebied om inhoud te kunnen overleggen en actuele visies te kunnen achterhalen? (als voorbeeld hoofse en voorhoofse literatuur).

Ja, als het gaat om hoe je die literatuurgeschiedenis aanbiedt op de havo en op welke manier je enthousiast wordt. Ik zou zo'n scholing wel willen hebben. Ik heb het cahier er wel bij gehad, maar met elkaar te kijken wat je hebt uitprobeerd, wat echt werkt, en wat vinden anderen belangrijk voor een havoleerling.

14. Ik doe onderzoek naar professionaliseringsactiviteiten van leraren Nederlands met betrekking tot HLO. Wil je nog zelf iets toevoegen in relatie tot het doel van mijn onderzoek of dit interview?

Bijlage IV Vakdidactische informatiebronnen gericht op docenten

Informatiebron	Referentie	Uitgave/Bijzonderheid
Thema	<i>Handreiking schoolexamens Nederlands havo/vwo. Herziening naar aanleiding van het referentiekader taal.</i>	SLO 2012
	<i>Von-cahier nummer 1.</i>	Goosen 2007 Taaluniversum
	<i>Het literatuuronderwijs in Nederland en Vlaanderen. Een stand van zaken.</i>	Nederlandse Taalunie 2008
	<i>Literatuurgeschiedenis op de havo.</i>	Sectie Nederlands van de vereniging van Leraren in Levende Talen 2008
Handboek	<i>Handboek Literatuuronderwijs 2017-2018.</i>	Passionate Bulkboek 2016/2018
	<i>Literatuur & Fictie. Een didactische handreiking voor het voortgezet onderwijs.</i>	Bolsscher et al. 2004
Websites	Lezenvoordelijst.nl	Docenteninformatie vakdidactiek
Forum	Docentontwikkelteam Meesterschap Letterkunde	DOT algemeen literatuuronderwijs
	Lesplanneneeuwen.wp.hum.uu.nl	Docent informatie Universiteit Utrecht
	LitLab met workshop	Via Universiteit Utrecht
	Neerlandistiek.nl en Neerlandistiekvoorde klas.nl	
	Tzum.nl	
	Facebook Leraar Nederlands (besloten)	Uitwisseling van lesmateriaal via <i>drive</i>
Uitwisseling	Literatuurlijn.nl Montessori Lyceum Amsterdam	Particuliere initiatief

Bijlage V Vakinhoudelijke informatiebronnen gericht op leerlingenmateriaal

Informatiebron	Referentie	Bijzonderheid
Website	Literatuurgeschiedenis.nl	
	Lezenvoordelijst.nl	
	Schooltv.nl/programma/literatuurgeschiedenis	
	Vaak i.c.m. Literatuurgeschiedenis.nl	
	Entoen.nu	
	Literairecanon.be	
	Vogala.org	Middel Nederlands ingesproken teksten
	Youtube.com	
	Vlogboek.nl	
	Dichtvorm.nl	Poëziegeschiedenis
	Npogeschiedenis.nl	
	Lesplannenmiddeleeuwen.wp.hum.uu.nl	
	Litlab.nl	Digitaal laboratorium voor literatuuronderzoek op school
Boek	Serie <i>Tekst in Context</i> (boek en online)	
Bibliografie	Neerlandistiek, via http://www.neerlandistiek.nl/2018/07/middel-nederlandse-literatuur-voor-het-onderwijs/#more-25644	Overzicht van Middel- Nederlandse teksten, bedoeld voor het onderwijs

Bijlage VI Vakinhoudelijke informatiebronnen voor professionele zelfstudie

Informatiebron	Referentie	Bijzonderheid
Boek	Geschiedenis van de Nederlandse literatuur: Begin-1300 <i>Stemmen op schrift</i> (2006) 1300-1400 <i>Wereld in woorden</i> (2013) 1400-1560 <i>Het gevleugelde woord</i> (2007) 1560-1700 <i>Een nieuw vaderland voor de muzen</i> (2008) 1700-1800 <i>Worm en donder</i> 2013) 1700-1800 <i>De weg naar het binnenland</i> (2016) 1800-1900 <i>Alles is taal geworden</i> (2009) Verantwoording <i>Ongeziene blikken</i> (2017)	Nederlandse Taalunie
Websites	Dbnl.nl Lesplannenmiddeleeuwen.wp.hum.uu.nl Moocmnl.kantl.be Entoen.nu Literairecanon.be Litlab.nl Tzum.nl Kb.nl	
Tijdschriften	Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde Madoc Queeste Spiegel der Letteren Vooy's Levende Talen Tijdschrift Levende Talen Magazine	
Publicaties	Via universiteitsbibliotheken	

Bijlage VII Overzicht lezingen en workshop van Het Schoolvak Nederlands (2012-2017)

HLO-gerelateerde lezingen en workshops van de jaarlijkse conferentie HSN. Tijdens dit tweedaagse congres kan de bezoeker uit zo'n tachtig tot honderd lezingen en workshops kiezen. Een klein deel is HLO-gerelateerd (in de kolom spreker/onderwerp aangegeven).

Af en toe is de lezing afgestemd op HLO, terwijl dit niet in de aankondiging duidelijk wordt. Bv Innovatie en digitale geletterdheid: een game ontwikkelen om leerlingen te motiveren middeleeuwse teksten te lezen (2017). Het ging hier om een samenwerking tussen de secties Nederlands en Engels van de Lerarenopleidingen Windesheim in Zwolle.

Jaar	Aangekondigde programma	Spreker/onderwerp
2017 31ste	1. 1. Basisonderwijs 2. Lerarenopleiding basisonderwijs 3. Taalvaardigheden 12 - 18 jaar 4. Lerarenopleiding Secundair/Voortgezet Onderwijs 5. Hoger onderwijs 6. Mbo (Bso/Tso) 7. Nederlands in een meertalige context 8. Innovatie en digitale geletterdheid 9. Taalbeschouwing 10. Leesbevordering 11. Literatuuronderwijs 12. Taal- en letterkunde	Ad 12: Feike Dietz & Marjo van Koppen. <i>Rappers van de Gouden Eeuw: integratie van taalkunde en historische letterkunde in het onder- zoek en op school.</i> Nicoline van der Sijs. <i>Cultureel erfgoed de klas in.</i> Ronald de Bruijn & Henk la Roi. <i>Betekenisvol literatuuronderwijs met behulp van Game Books.</i>
2016 30ste	1. Basisonderwijs 2. Lerarenopleiding basisonderwijs 3. Hoger onderwijs 4. Bso, mbo, vmbo 5. Literatuuronderwijs 6. Leesbevordering 7. Nederlands in een meertalige context 8. Onderwijsinnovatie 9. Taalbeschouwing 10. Taalvaardigheid sec ow/voorgezet ow 11. Taal- en letterkunde 12. Lerarenopleiding Secundair/Voortgezet Onderwijs 13. Hoger onderwijs 14. Mbo (Bso/Tso) 15. Nederlands in een meertalige context 16. Innovatie en digitale geletterdheid 17. Taalbeschouwing 18. Leesbevordering 19. Literatuuronderwijs	Ad 5: Erwin Mantingh & Theo Witte. <i>#Literatuurgeschiedenis Onderwijs 2016.</i> Jan Uyttendaele. <i>Floris ende Blandefloer in de klas</i> Ad 11: Johan van Iseghem. <i>Ouder dan een halve eeuw: voorgoed onder de sneeuw? Over historische teksten in de les Nederlands</i> Frank Willaert. <i>Dichters op vrijersvoeten. Middeleeuwse minneliederen van Hendrik van Veldeke tot Gruuthuse</i>

2015 29ste	<ol style="list-style-type: none"> 1. Basisonderwijs 2. Lerarenopleiding Basisonderwijs 3. Taalonderwijs 12-18 4. Taalonderwijs 12-18, toetsing, examinering, evaluatie 5. Mbo (bso/tso) 6. Literatuuronderwijs 7. Leesbevordering 8. Taalbeschouwing en taalgebruik 9. Hoger onderwijs 10. Hoger onderwijs, lerarenopleiding 11. Onderwijsinnovatie 12. Taal- en letterkunde 	<p>Ad 6: Marijn van Dijk. <i>Hertalen als werkvorm voor onderwijs in historische letterkunde. Gijsbrecht van Aemstel in vwo-5</i></p> <p>Marc van Kerchove. <i>Vertrapt de 'schoolcanon' het oeuvre van een literaire auteur?</i></p> <p>Theo Witte & Erwin Mantingh <i>#literatuuronderwijs2032</i></p> <p>Ad 12: Frank Willaert. <i>Het Gruuthuseliedboek in de les Nederlands. Haat, liefde en dood in het laatmiddeleeuwse Brugge.</i></p>
2014 28ste	<ol style="list-style-type: none"> 1. Basisonderwijs 2. Evaluatie en toetsing 3. Hoger onderwijs 4. Leesbevordering 5. Lerarenopleiding basisonderwijs 6. Literatuuronderwijs 7. Onderwijsinnovatie 8. Taal- en letterkunde 9. Taalbeleid en –screening 10. Taalbeschouwing 11. Taalvaardigheid 12. En verder nog... 	<p>Ad 6: Erwin Mantingh <i>Beestachtige lessen en fabelachtige vertellingen van Wim Helsen en Hans Teeuwen tot 'Willem die Madocke makede'. Over de lessenreeks 'Bij beesten in de leer in het spoor van de vos'</i></p>
2013 27ste	<ol style="list-style-type: none"> 1. Basisonderwijs 2. Lerarenopleiding basisonderwijs 3. Taalonderwijs 12-18 4. Mbo/secundair beroepsonderwijs 5. Hoger onderwijs 6. Literatuur 7. Taalkunde en taalbeheersing 8. Nieuwe media 9. Zorgleerlingen 10. En verder nog... 	<p>Ad 6. Frederik de Ridder. <i>Waarom zou (je) Beatrijs nog lezen?</i></p> <p>Erwin Mantingh & Frank Brandsma <i>'De zaak V': een concept-gestuurde lessenreeks over De Burggravin van Vergi</i></p> <p>Sander Bax & Erwin Mantingh <i>Moderne literatuurgeschiedenis, ofwel: historische letterkunde van de 20e eeuw?</i></p>
2012 26ste	<ol style="list-style-type: none"> 1. Argumenteren, retorica en verhalen 2. Basisonderwijs 3. Competentieontwikkelen Leren 4. Hoger onderwijs 5. Lerarenopleiding basisonderwijs 6. Literatuur 7. Onderwijsinnovatie 8. Taal- en letterkunde 9. Taalbeleid hoger onderwijs 	<p>Ad. 6: Frederik De Ridder. <i>Beatrijs als hedendaags rolmodel?</i></p> <p>Ad 8: Dirk van der Meulen & Theo Witte. <i>Met de kennis van nu. Een revitalisering van het historisch literatuuronderwijs (p. 213-216)</i></p>